12.5 Міжнародна правова допомога у кримінальному провадженні

Поняття, форми та правові підстави міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні: міжнародний договір, КПК, принцип взаємності

Поняття міжнародного співробітництва у кримінальному провадженні

Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні є врегульованою нормами національного та міжнародного права діяльністю компетентних органів України, іноземних держав і міжнародних судових установ, спрямованою на забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, судового розгляду, виконання судових рішень та реалізацію інших передбачених законом форм співробітництва.

Основні правила такого співробітництва закріплені у **розділі IX КПК України «Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження»**, насамперед у главі 42 «Загальні засади міжнародного співробітництва». Чинний КПК окремо врегульовує також співробітництво з Міжнародним кримінальним судом.

Поняття **міжнародного співробітництва** є ширшим за поняття **міжнародної правової допомоги**.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 541 КПК України:

«Міжнародна правова допомога – проведення компетентними органами однієї держави процесуальних дій, виконання яких необхідне для досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку, ухваленого судом іншої держави або міжнародною судовою установою».

Отже, **міжнародна правова допомога є однією з форм міжнародного співробітництва**, але не вичерпує його змісту.

Обсяг міжнародного співробітництва

Загальний обсяг міжнародного співробітництва визначено **ст. 542 КПК України**.

«Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження полягає у вжитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків».

Крім того, міжнародним договором України можуть бути передбачені **інші форми співробітництва**, ніж безпосередньо названі у КПК.

Таким чином, перелік форм міжнародного співробітництва у ст. 542 КПК **не є абсолютно закритим**, оскільки може доповнюватися міжнародними договорами України.

Основні форми міжнародного співробітництва

До основних форм, передбачених КПК України, належать:

- **міжнародна правова допомога при проведенні процесуальних дій**;
- **вручення документів**;
- виконання окремих процесуальних дій на території іншої держави або України за запитом іноземного органу;
- **видача особи (екстрадиція)**;

- **тимчасова передача особи**;
- **перейняття кримінального провадження / кримінального переслідування**;
- передача кримінального провадження компетентному органу іншої держави у передбачених законом випадках;
- **передача засуджених осіб** для відбування покарання;
- **виконання вироків іноземних судів**;
- інші форми, передбачені міжнародними договорами України.

Окремий спеціальний режим встановлений щодо **співробітництва з Міжнародним кримінальним судом**. Відповідно до КПК воно може включати виконання прохань МКС про допомогу, тимчасовий арешт, арешт і передачу особи та інші форми співробітництва, передбачені Римським статутом і КПК України.

Міжнародна правова допомога як основна форма співробітництва

Міжнародна правова допомога пов'язана передусім із виконанням конкретних **процесуальних дій** на території однієї держави в інтересах кримінального провадження, яке здійснюється іншою державою або міжнародною судовою установою.

До неї можуть належати, зокрема:

- вручення процесуальних документів;
- допит особи;
- проведення обшуку;
- вилучення речей і документів;
- тимчасовий доступ до речей і документів;
- проведення експертизи;
- отримання документів та інформації;
- проведення інших процесуальних дій, передбачених законодавством і міжнародним договором.

Конкретний порядок таких дій регулюється **главою 43 КПК України**.

Водночас **екстрадиція**, **передача засуджених осіб** чи **перейняття кримінального провадження** мають власні спеціальні процедури і не повинні ототожнюватися з окремою процесуальною дією в межах міжнародної правової допомоги.

Правові підстави міжнародного співробітництва

Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні може здійснюватися на двох основних правових підставах:

- **чинний міжнародний договір України у поєднанні з нормами КПК України**;
- за відсутності відповідного міжнародного договору – **КПК України та принцип взаємності**.

Ця система прямо випливає зі ст. 543–544 КПК України.

Міжнародний договір як правова підстава

Відповідно до **ст. 543 КПК України**:

«Порядок направлення запиту до іншої держави, порядок розгляду уповноваженим (центральним) органом України запиту іншої держави або міжнародної судової установи про таку допомогу і порядок виконання такого запиту визначаються цим Кодексом і чинними міжнародними договорами України».

Отже, за наявності відповідного міжнародного договору міжнародне співробітництво здійснюється **одночасно на основі його положень та норм КПК України**.

Міжнародні договори можуть бути:

- **багатосторонніми**;
- **двосторонніми**.

До багатосторонніх договорів, які можуть регулювати міжнародне співробітництво у кримінальних провадженнях, належать, зокрема:

- Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року та додаткові протоколи до неї;
- Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 року та додаткові протоколи;
- Конвенція про передачу засуджених осіб 1983 року та її протоколи;
- Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року;
- Конвенція ООН проти корупції 2003 року;
- інші чинні для України міжнародні договори.

Наприклад, ст. 46 Конвенції ООН проти корупції передбачає надання державами-учасницями одна одній максимально широкої взаємної правової допомоги у розслідуванні, кримінальному переслідуванні та судовому розгляді відповідних справ.

Крім багатосторонніх договорів, Україна має **двосторонні договори про правову допомогу у кримінальних справах** з окремими державами. Такі договори можуть конкретизувати:

- центральні органи;
- спосіб передачі запитів;
- мову;
- перелік видів допомоги;
- підстави відмови;
- порядок виконання запиту.

Співвідношення міжнародного договору і КПК України

Загальне правило міститься у **ч. 4 ст. 9 КПК України**:

«У разі якщо норми цього Кодексу суперечать міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, застосовуються положення відповідного міжнародного договору України».

Отже:

міжнародний договір і КПК не є альтернативними джерелами, між якими орган довільно обирає одне.

За наявності міжнародного договору вони застосовуються **у взаємозв'язку**, а в разі суперечності між КПК та міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, застосовуються **правила міжнародного договору**.

Саме тому перед направленням або виконанням запиту необхідно насамперед з'ясувати:

- чи існує між Україною та відповідною державою чинний міжнародний договір;
- чи є застосовним багатосторонній міжнародний договір;
- які центральні органи ним визначені;
- чи встановлює він спеціальні правила щодо форми, мови, способу передачі та виконання запиту.

Співробітництво за відсутності міжнародного договору

Відсутність міжнародного договору **не виключає міжнародного співробітництва**.

Відповідно до **ч. 1 ст. 544 КПК України**:

«За відсутності міжнародного договору України міжнародна правова допомога чи інше співробітництво може бути надано на підставі запиту іншої держави чи запитано на засадах взаємності».

Таким чином, **принцип взаємності** є самостійною правовою основою міжнародного співробітництва у випадку, коли між Україною та відповідною державою відсутній міжнародний договір.

Зміст принципу взаємності

Взаємність означає, що держава надає або просить надати міжнародну правову допомогу за умови готовності забезпечити **аналогічне співробітництво у майбутньому**.

При цьому КПК передбачає не лише загальну декларацію взаємності, а конкретний механізм письмових гарантій.

Якщо Україна звертається до держави, з якою немає відповідного договору, **ч. 2 ст. 544 КПК** передбачає:

«Уповноважений (центральний) орган України, направляючи до такої держави запит, письмово гарантує запитуваній стороні розглянути в майбутньому її запит про надання такого самого виду міжнародної правової допомоги».

Отже:

Україна просить допомогу → Україна надає письмову гарантію взаємності.

Запит іноземної держави на засадах взаємності

Зворотне правило передбачене **ч. 3 ст. 544 КПК України**.

Уповноважений центральний орган України розглядає запит держави, з якою відсутній міжнародний договір, лише за наявності:

«письмової гарантії запитуючої сторони прийняти і розглянути в майбутньому запит України на засадах взаємності».

Отже:

іноземна держава просить Україну → іноземна держава повинна гарантувати взаємність.

Саме наявність **письмової гарантії**, а не лише загальне припущення про можливу взаємність, є передбаченою КПК умовою такого співробітництва.

Яке право застосовується при співробітництві на засадах взаємності

За **ч. 4 ст. 544 КПК України**:

«Уповноважений (центральний) орган України при зверненні за міжнародною правовою допомогою до такої держави та наданні такій державі міжнародної правової допомоги керується цим Кодексом».

Тобто за відсутності міжнародного договору основним процесуальним нормативним регулятором для українських органів стає **КПК України**.

Дипломатичний канал за відсутності міжнародного договору

Ще одна важлива особливість передбачена **ч. 5 ст. 544 КПК України**.

За відсутності міжнародного договору з відповідною державою уповноважений центральний орган України направляє запит про міжнародну правову допомогу:

до Міністерства закордонних справ України → для подальшого передання компетентному органу іноземної держави дипломатичним шляхом.

Отже, у цій ситуації діє схема:

компетентний орган України → центральний орган України → МЗС України → дипломатичний канал → компетентний орган іноземної держави.

Якщо міжнародний договір передбачає інший, наприклад **безпосередній зв'язок між центральними органами**, застосовується відповідний договірний механізм.

Міжнародний договір і принцип взаємності: співвідношення

Для правильного визначення правової підстави міжнародного співробітництва доцільно застосовувати послідовний алгоритм.

Є чинний міжнародний договір України

→ застосовуються **міжнародний договір + КПК України**;

→ якщо договір, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлює правило, що суперечить КПК, застосовується **міжнародний договір**.

Відповідного міжнародного договору немає

→ співробітництво все одно можливе;

→ застосовуються **КПК України + принцип взаємності**;

→ необхідна **письмова гарантія взаємності**;

→ український запит направляється дипломатичним шляхом через **МЗС України**.

Відмінність міжнародної правової допомоги від інших форм міжнародного співробітництва

Для правильного розуміння системи розділу IX КПК важливо не ототожнювати всі види міжнародного співробітництва.

Міжнародна правова допомога
→ іноземний компетентний орган проводить конкретну процесуальну дію, необхідну іншій державі.

Наприклад:

Україна просить Польщу допитати свідка → міжнародна правова допомога.

Екстрадиція
→ особа передається іншій державі для кримінального переслідування або виконання вироку.

Перейняття кримінального провадження
→ одна держава приймає на себе здійснення кримінального переслідування щодо діяння, вчиненого у зв'язку з юрисдикцією іншої держави.

Передача засудженої особи
→ засуджений передається іншій державі для подальшого відбування вже призначеного покарання.

Тому поняття **«міжнародне співробітництво» є родовим**, а міжнародна правова допомога, екстрадиція, перейняття провадження та передача засуджених – його окремими формами.

Типові помилки

Необхідно розрізняти:

- **міжнародне співробітництво** і **міжнародну правову допомогу** – перше поняття ширше;
- міжнародний договір **не є єдиною можливою підставою** співробітництва;
- відсутність договору **не означає неможливість** надання допомоги;
- без договору застосовується **принцип взаємності**;
- взаємність передбачає **письмову гарантію**, а не лише політичну домовленість;
- за наявності договору застосовуються **і договір, і КПК**, а не лише договір;
- якщо належним чином обов'язковий для України міжнародний договір суперечить КПК, пріоритет має **міжнародний договір**;
- міжнародний договір може встановлювати **інші форми міжнародного співробітництва**, ніж прямо передбачені ст. 542 КПК;
- за відсутності міжнародного договору український запит передається іноземній державі **дипломатичним шляхом через МЗС України**.

Короткий підсумок

Міжнародне співробітництво під час кримінального провадження є ширшим поняттям, ніж міжнародна правова допомога. Відповідно до ст. 542 КПК воно охоплює вручення документів, виконання процесуальних дій, екстрадицію, тимчасову передачу осіб, перейняття кримінального переслідування, передачу засуджених осіб та виконання вироків; міжнародний договір може передбачати й інші форми співробітництва.

Правовою основою міжнародного співробітництва є **КПК України та чинні міжнародні договори України**. Якщо міжнародний договір, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, суперечить КПК, застосовуються положення міжнародного договору. За відсутності відповідного договору міжнародна правова допомога та інше співробітництво можуть здійснюватися **на засадах взаємності**, що передбачає письмову гарантію майбутнього надання аналогічної допомоги.

Центральні органи України у сфері міжнародного співробітництва: компетенція Офісу Генерального прокурора та Міністерства юстиції України залежно від стадії провадження

Поняття центрального органу у сфері міжнародного співробітництва

Міжнародне співробітництво у кримінальному провадженні здійснюється через визначені законом або міжнародним договором **уповноважені (центральні) органи**, які

забезпечують офіційну взаємодію між компетентними органами України та іноземних держав.

Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 541 КПК України:

«Уповноважений (центральний) орган – орган, уповноважений від імені держави розглянути запит компетентного органу іншої держави або міжнародної судової установи і вжити заходів з метою його виконання чи направити до іншої держави запит компетентного органу про надання міжнародної правової допомоги».

Отже, центральний орган не обов'язково сам проводить запитану процесуальну дію. Його основне призначення полягає в тому, щоб:

- прийняти або направити міжнародний запит;
- перевірити його належність і відповідність установленим вимогам;
- визначити компетентний український орган для його виконання;
- координувати виконання;
- забезпечити офіційний зв'язок із компетентним органом іноземної держави.

Загальний розподіл компетенції залежно від стадії кримінального провадження

Основне правило встановлене **ст. 545 КПК України**.

Розподіл компетенції побудований насамперед за **стадією кримінального провадження**:

досудове розслідування → Офіс Генерального прокурора;

судове провадження → Міністерство юстиції України.

Однак із цього правила є спеціальні винятки, насамперед щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності **Національного антикорупційного бюро України**, а також випадки, коли інший порядок зносин передбачений КПК або міжнародним договором України.

Офіс Генерального прокурора як центральний орган

Частина 1 ст. 545 КПК України встановлює:

«Офіс Генерального прокурора звертається із запитами про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні під час досудового розслідування та розглядає відповідні запити іноземних компетентних органів, крім досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, яке у таких випадках здійснює функції центрального органу України».

Таким чином, **Офіс Генерального прокурора є основним центральним органом на стадії досудового розслідування**.

Його компетенція охоплює два основні напрями.

Запити України до іноземної держави

Офіс Генерального прокурора:

- отримує належно підготовлений запит про міжнародну правову допомогу;
- перевіряє його відповідність КПК та міжнародному договору;
- направляє його компетентному органу іноземної держави у встановленому порядку;
- забезпечує подальшу офіційну комунікацію щодо виконання запиту.

Наприклад, якщо під час досудового розслідування в Україні необхідно допитати свідка, який перебуває у Франції, центральним органом України за загальним правилом буде **Офіс Генерального прокурора**.

Запити іноземної держави до України

Офіс Генерального прокурора:

- приймає запити іноземних компетентних органів, які стосуються стадії досудового розслідування;
- перевіряє наявність підстав для їх виконання;
- визначає орган України, який має виконати процесуальну дію;
- забезпечує контроль за переданням матеріалів і результатів виконання.

Повноваження органів прокуратури у сфері міжнародного співробітництва

Загальна компетенція органів прокуратури додатково закріплена у **ст. 92 Закону України «Про прокуратуру»**.

«Органи прокуратури згідно з міжнародними договорами України [...] та кримінальним процесуальним законодавством України здійснюють співробітництво з компетентними органами інших держав з питань проведення процесуальних дій при розслідуванні кримінальних правопорушень, видачі осіб, які їх вчинили, перейняття кримінального провадження та з інших питань, передбачених такими договорами».

За відсутності міжнародного договору таке співробітництво здійснюється на підставі **взаємних письмових гарантій**.

Офіс Генерального прокурора у випадках, передбачених законодавством, виступає **центральним органом, відповідальним за виконання міжнародних договорів України**.

Виняток: Національне антикорупційне бюро України

Загальна формула «досудове розслідування = Офіс Генерального прокурора» має важливий виняток.

Якщо досудове розслідування здійснюється щодо кримінального правопорушення, віднесеного законом до **підслідності НАБУ**, функції центрального органу щодо міжнародної правової допомоги виконує **Національне антикорупційне бюро України**.

Тому:

звичайне досудове розслідування → Офіс Генерального прокурора;

досудове розслідування у провадженні, підслідному НАБУ → НАБУ.

Це безпосередньо передбачено ч. 1 ст. 545 КПК і є важливим винятком для тестових завдань.

Передання інформації НАБУ

Частина 3 ст. 545 КПК встановлює окремий інформаційний обов'язок.

«Офіс Генерального прокурора та Міністерство юстиції України у триденний строк надсилають до Національного антикорупційного бюро України отримані (надані) у рамках надання міжнародної правової допомоги матеріали, які стосуються фінансових та корупційних кримінальних правопорушень, у вигляді довідки».

Отже, навіть коли центральним органом у конкретній ситуації виступає Офіс Генерального прокурора або Міністерство юстиції, інформація щодо відповідних фінансових і

корупційних правопорушень повинна бути передана НАБУ у встановлений **триденний строк**.

Міністерство юстиції України як центральний орган

Відповідно до **ч. 2 ст. 545 КПК України**:

«Міністерство юстиції України звертається із запитами судів про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні під час судового провадження та розглядає відповідні запити судів іноземних держав».

Отже, **Міністерство юстиції України є центральним органом під час судового провадження**.

Його компетенція виникає тоді, коли кримінальне провадження вже перебуває на судовій стадії і необхідність міжнародної правової допомоги виникає у **суду**.

Запити українського суду

Якщо під час судового розгляду необхідно провести процесуальну дію за кордоном, відповідний запит суду направляється через **Міністерство юстиції України**, якщо інший порядок не встановлений міжнародним договором.

Наприклад:

у кримінальному провадженні, яке вже розглядається судом України, необхідно допитати свідка, який постійно проживає в Німеччині.

У такому випадку:

суд України → Міністерство юстиції України → компетентний орган Німеччини.

Запити іноземних судів

Міністерство юстиції також:

- отримує відповідні запити **судів іноземних держав**;
- перевіряє їх відповідність міжнародному договору і КПК;
- організовує їх передання компетентному українському суду або іншому органу для виконання;
- забезпечує офіційне повернення результатів виконання.

Таким чином, критерієм розподілу між Офісом Генерального прокурора і Міністерством юстиції є не просто те, **хто формально підписав документ**, а насамперед **стадія кримінального провадження та характер компетентного іноземного органу**.

Спеціальний порядок зносин

Частина 4 ст. 545 КПК України встановлює:

«Якщо цим Кодексом або чинним міжнародним договором України передбачено інший порядок зносин, на визначений цими законодавчими актами орган поширюються повноваження, передбачені частинами першою, другою цієї статті».

Отже, правила ст. 545 мають **загальний характер**.

Міжнародний договір може передбачати:

- інший центральний орган;
- безпосередні контакти між компетентними органами;

- спеціальний спосіб направлення запитів;
- інший порядок взаємодії.

У такому разі застосовується **спеціальний механізм**, передбачений міжнародним договором або КПК.

Тому перед направленням міжнародного запиту недостатньо лише визначити стадію провадження – необхідно також перевірити, **чи не встановлює відповідний міжнародний договір спеціального порядку зносин**.

Безпосередня взаємодія не виключена

Централізована модель не означає, що будь-яке міжнародне співробітництво завжди повинно відбуватися виключно через Офіс Генерального прокурора або Міністерство юстиції.

Стаття 92 Закону України «Про прокуратуру», наприклад, передбачає, що коли міжнародним договором установлено **безпосередній порядок співробітництва**, обласні прокуратури можуть здійснювати його в межах своєї компетенції.

Тому необхідно розрізняти:

загальний порядок → центральний орган;

спеціальний договірний порядок → можливі прямі зносини компетентних органів.

Розподіл компетенції при екстрадиції

Хоча екстрадиція детально розглядатиметься у підрозділі 12.6, для розуміння компетенції центральних органів важливо знати, що аналогічний поділ за стадіями встановлений **ст. 574 КПК України**.

«Офіс Генерального прокурора є центральним органом України щодо видачі (екстрадиції) підозрюваних, обвинувачених у кримінальних провадженнях під час досудового розслідування».

«Міністерство юстиції України є центральним органом України щодо видачі (екстрадиції) підсудних, засуджених у кримінальних провадженнях під час судового провадження або виконання вироку».

Отже, для екстрадиції формула також побудована за стадією:

досудове розслідування → Офіс Генерального прокурора;

судове провадження / виконання вироку → Міністерство юстиції України.

Центральні органи у сфері екстрадиції:

- направляють запити про видачу, тимчасову видачу та транзит;
- розглядають відповідні іноземні запити;
- організовують екстрадиційну перевірку;
- організовують приймання-передачу осіб;
- здійснюють інші повноваження, визначені КПК або міжнародним договором.

Міжнародна правова допомога і екстрадиція: однакова логіка, але різні норми

Необхідно розрізняти:

міжнародна правова допомога
→ основний розподіл центральних органів установлений **ст. 545 КПК**;

екстрадиція
→ спеціальний розподіл установлений **ст. 574 КПК**.

Хоча обидві норми використовують схожу логіку розмежування компетенції, це **різні форми міжнародного співробітництва**, які мають власні процедури.

Практична схема визначення центрального органу

Для правильного визначення центрального органу необхідно послідовно встановити:

1. Яка форма міжнародного співробітництва?

Міжнародна правова допомога, екстрадиція, перейняття провадження тощо.

2. На якій стадії перебуває кримінальне провадження?

Досудове розслідування
→ за загальним правилом **Офіс Генерального прокурора**.

Судове провадження
→ **Міністерство юстиції України**.

3. Чи підслідне провадження НАБУ?

Так
→ під час досудового розслідування щодо міжнародної правової допомоги центральний орган – **НАБУ**.

4. Чи встановлює міжнародний договір спеціальний порядок зносин?

Так
→ застосовується **спеціальний договірний порядок**.

Типові помилки

Необхідно пам’ятати:

- не існує одного універсального центрального органу для всіх стадій кримінального провадження;
- **досудове розслідування → Офіс Генерального прокурора**;
- **судове провадження → Міністерство юстиції України**;
- у провадженнях, підслідних НАБУ, під час досудового розслідування центральним органом щодо міжнародної правової допомоги виступає **НАБУ**;
- Офіс Генерального прокурора не є автоматично центральним органом після переходу справи до судового провадження;
- Міністерство юстиції не є центральним органом для звичайного запиту слідчого під час досудового розслідування;
- міжнародний договір може передбачити **інший порядок зносин**;
- при екстрадиції застосовується спеціальна **ст. 574 КПК**, хоча принцип розподілу компетенції за стадіями подібний;
- матеріали щодо фінансових та корупційних кримінальних правопорушень Офіс Генерального прокурора і Міністерство юстиції передають НАБУ у **триденний строк**.

Короткий підсумок

Основний розподіл компетенції центральних органів України встановлений ст. 545 КПК і залежить від **стадії кримінального провадження**. Під час досудового розслідування

запити про міжнародну правову допомогу направляє та відповідні іноземні запити розглядає **Офіс Генерального прокурора**; виняток становлять кримінальні правопорушення, віднесені до підслідності НАБУ, де функції центрального органу виконує **НАБУ**. Під час судового провадження центральним органом є **Міністерство юстиції України**, яке працює із запитами українських та іноземних судів.

Цей розподіл не є абсолютним: КПК або міжнародний договір можуть передбачити інший порядок зносин. Для екстрадиції спеціальна ст. 574 КПК використовує аналогічний критерій: **Офіс Генерального прокурора – досудове розслідування; Міністерство юстиції – судове провадження або виконання вироку**.

Запит про міжнародну правову допомогу: зміст, форма, мова, порядок направлення; вимоги до процесуальних документів

Поняття та загальні вимоги до запиту

Запит про міжнародну правову допомогу є офіційним процесуальним зверненням компетентного органу України до компетентного органу іноземної держави про проведення процесуальних дій, необхідних для кримінального провадження, яке здійснюється в Україні.

Загальні вимоги до міжнародних запитів установлені **ст. 548 КПК України**, а спеціальні правила щодо запиту про міжнародну правову допомогу – **ст. 551–552 КПК України**. Чинна редакція глави 43 КПК станом на жовтень 2026 року зберігає саме цю модель.

За ч. 1 ст. 548 КПК:

«Запит (доручення, клопотання) про міжнародне співробітництво складається органом, який здійснює кримінальне провадження, або уповноваженим ним органом згідно з вимогами цього Кодексу та відповідного міжнародного договору України, а за його відсутності – згідно з цим Кодексом».

Отже, при підготовці запиту необхідно одночасно перевірити:

- вимоги **КПК України**;
- вимоги конкретного **міжнародного договору України**, якщо він застосовується;
- заяви, застереження та повідомлення держави щодо такого договору;
- спеціальні вимоги компетентного органу запитуваної держави, якщо вони допускаються договором.

Хто складає та направляє запит

Відповідно до **ч. 1 ст. 551 КПК України**:

«Суд, прокурор або слідчий за погодженням з прокурором надсилає до уповноваженого (центрального) органу України запит про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні, яке він здійснює».

Отже, ініціатором міжнародної правової допомоги може бути:

- **суд**;
- **прокурор**;
- **слідчий**, але лише за погодженням із прокурором.

При цьому запит не направляється слідчим безпосередньо до іноземної держави, якщо інший порядок прямо не передбачений міжнародним договором або КПК.

Загальна схема:

слідчий / прокурор / суд → центральний орган України → компетентний орган іноземної держави.

Погодження запиту під час досудового розслідування

Частина 6 ст. 552 КПК спеціально встановлює:

«На стадії досудового розслідування запит про міжнародну правову допомогу погоджується у письмовій формі прокурором, який здійснює нагляд за дотриманням законів при проведенні досудового розслідування».

Тому для запиту слідчого недостатньо фактичної поінформованості прокурора – необхідне **письмове погодження**.

Перевірка запиту центральним органом

Отриманий запит не пересилається за кордон автоматично.

За **ч. 2 ст. 551 КПК України**:

«Уповноважений (центральний) орган України розглядає запит на предмет обґрунтованості і відповідності вимогам законів та міжнародних договорів України».

Центральний орган перевіряє, зокрема:

- наявність правової підстави для співробітництва;
- належність запитуваної процесуальної дії;
- обґрунтованість її необхідності;
- відповідність форми та змісту запиту КПК;
- відповідність міжнародному договору;
- правильність перекладу;
- наявність необхідних додатків;
- достатність інформації для фактичного виконання запиту іноземним органом.

Центральний орган **не замінює слідчого, прокурора або суд**, але здійснює юридичний контроль перед міжнародним направленням.

Строк направлення запиту центральним органом

Якщо центральний орган приймає рішення про направлення запиту, відповідно до **ч. 3 ст. 551 КПК України** він:

«протягом десяти днів надсилає запит уповноваженому (центральному) органу запитуваної сторони безпосередньо або дипломатичним шляхом».

Отже:

позитивне рішення центрального органу → направлення протягом 10 днів.

Спосіб направлення залежить від:

- міжнародного договору;
- наявності прямих каналів між центральними органами;
- відсутності договору, коли може застосовуватися дипломатичний канал.

Відмова центрального органу у направленні

Якщо запит не відповідає встановленим вимогам або його неможливо направити, застосовується **ч. 4 ст. 551 КПК України**:

«У разі відмови у направленні запиту всі матеріали протягом десяти днів повертаються відповідному органу України з викладом недоліків, які потрібно усунути, або з поясненням причин неможливості направлення запиту».

Отже, центральний орган повинен не просто повернути документи, а:

- указати **недоліки**, які можна усунути;
- або пояснити, чому направлення запиту **юридично неможливе**.

Форма запиту

За **ч. 2 ст. 548 КПК України**:

«Запит і долучені до нього документи складаються у письмовій формі, засвідчуються підписом уповноваженої особи та печаткою відповідного органу».

Отже, загальні вимоги:

- **письмова форма**;
- підпис уповноваженої посадової особи;
- печатка відповідного органу;
- належне оформлення додатків.

Стаття 552 додатково передбачає, що запит може бути складений **у формі доручення**.

Зміст запиту

Частина 2 **ст. 552 КПК України** встановлює обов'язкові реквізити.

Запит повинен містити:

1. Найменування органів

- назву органу України, який звертається за допомогою;
- назву компетентного органу запитуваної сторони.

2. Правову підставу

Необхідно зазначити:

- відповідний міжнародний договір;
- або, якщо договору немає, посилання на **дотримання засади взаємності**.

Тому запит не повинен залишати незрозумілим, **на якій правовій підставі Україна просить іншу державу діяти**.

3. Найменування кримінального провадження

Необхідно ідентифікувати кримінальне провадження, у межах якого запитується допомога.

На практиці доцільно наводити також номер кримінального провадження та інші дані, які дозволяють однозначно його визначити.

4. Опис кримінального правопорушення

Запит повинен містити:

- **стислий опис кримінального правопорушення**;
- його **правову кваліфікацію**.

Опис має бути достатньо конкретним, щоб іноземний компетентний орган міг зрозуміти:

- у зв'язку з якою подією здійснюється провадження;
- чому запитувана дія має значення;
- чи не існує підстав для відмови за міжнародним договором.

5. Відомості про підозру або обвинувачення

У запиті зазначаються:

- відомості про повідомлену підозру або обвинувачення;
- **повний текст відповідних статей Кримінального кодексу України**.

Важливо: недостатньо лише написати, наприклад, «ч. 3 ст. 190 КК України». Запит має містити текст кримінально-правової норми у передбачених ст. 552 випадках.

6. Дані про відповідну особу

Необхідно зазначити, зокрема:

- ім'я та прізвище;
- процесуальний статус;
- місце проживання або перебування;
- громадянство;
- інші відомості, здатні сприяти виконанню запиту;
- зв'язок особи з предметом кримінального провадження.

Залежно від конкретної ситуації доцільними можуть бути:

- дата народження;
- адреса;
- паспортні дані;
- номер телефону;
- місце роботи;
- відомості про юридичну особу;
- інші ідентифікаційні дані.

Але такі відомості включаються настільки, наскільки вони необхідні для виконання запиту.

7. Конкретні процесуальні дії

Запит повинен містити:

- **чіткий перелік процесуальних дій**, які необхідно провести;
- обґрунтування їхнього зв'язку з предметом кримінального провадження.

Наприклад, недостатньо сформулювати:

«просимо надати правову допомогу».

Необхідно конкретизувати:

- допитати конкретного свідка;
- вручити конкретний документ;
- отримати визначені банківські документи;
- провести обшук певного приміщення;
- вилучити конкретний носій інформації.

8. Присутність представників України

Якщо українська сторона вважає необхідною присутність своїх представників під час виконання запиту, необхідно зазначити:

- які особи мають бути присутні;
- **чому їхня присутність необхідна**.

Саме бажання слідчого бути присутнім не є достатнім – його слід **обґрунтувати**.

9. Інші відомості

Запит також повинен містити:

- іншу інформацію, яка може сприяти його виконанню;
- відомості, передбачені міжнародним договором;
- відомості, яких вимагає компетентний орган запитуваної сторони.

Тому перелік ч. 2 ст. 552 необхідно сприймати як **мінімальний базовий стандарт**, до якого можуть додаватися спеціальні вимоги конкретного міжнародного договору.

Спрощені вимоги для вручення документів і виклику до суду

Частина 5 ст. 552 передбачає важливе виключення.

Для запиту про:

- **вручення особі документів**;
- **виклик особи до суду**

не потрібно надавати відомості, передбачені:

- п. 4 – стислий опис кримінального правопорушення та кваліфікацію;
- п. 5 – відомості про підозру/обвинувачення і повний текст статей КК;
- п. 8 – відомості про осіб, присутність яких потрібна при виконанні.

Це спеціальне спрощення.

Запит про допит особи

Якщо запитується допит:

- свідка;
- потерпілого;
- експерта;
- підозрюваного;
- обвинуваченого,

до запиту відповідно до **ч. 3 ст. 552 КПК України** додається:

- належним чином засвідчений **витяг відповідних статей КПК України**, необхідний для роз'яснення особі її процесуальних прав та обов'язків;
- **перелік питань**, які необхідно поставити;
- або відомості, які необхідно отримати від цієї особи.

Це має принципове значення для належного забезпечення процесуальних прав особи.

Наприклад, якщо Україна просить іноземний орган допитати свідка, до запиту необхідно додати норми КПК, що визначають його права та обов'язки, а також сформульовані питання або коло інформації, яку потрібно з'ясувати.

Запит про обшук, вилучення, арешт майна та інші примусові дії

Частина 4 ст. 552 КПК встановлює додаткову вимогу для процесуальних дій, які за українським законодавством потребують **судового дозволу**.

До запиту про:

- обшук;
- огляд місця події;
- вилучення;
- арешт;
- конфіскацію майна;
- інші процесуальні дії, дозвіл на які відповідно до КПК надається судом,

додається:

інформація про докази, які обґрунтовують потребу у відповідних заходах.

Тобто іноземному органу необхідно надати фактичне обґрунтування, яке дозволяє оцінити законність і необхідність втручання у права особи.

Судовий дозвіл України та виконання дії за кордоном

Необхідно розрізняти:

- **інформацію про докази**, яка додається до запиту за ст. 552;
- питання про спеціальний процесуальний дозвіл, яке вирішується також з урахуванням **ст. 562 КПК** та права запитуваної держави.

Факт того, що певна дія в Україні потребує ухвали слідчого судді, не означає автоматичного застосування української процедури на території іноземної держави: виконання відбувається компетентним іноземним органом відповідно до правил міжнародного співробітництва.

Мова запиту і переклад

Вимоги щодо мови визначаються **ч. 3 ст. 548 КПК України**:

«Запит і долучені до нього документи супроводжуються засвідченим у встановленому порядку перекладом мовою, визначеною відповідним міжнародним договором України, а за відсутності такого договору – офіційною мовою запитуваної сторони або іншою прийнятною для цієї сторони мовою».

Отже, алгоритм такий:

є міжнародний договір
→ використовуємо мову, визначену договором;

договору немає
→ офіційна мова запитуваної держави або інша мова, яку ця держава приймає.

Тому твердження:

«усі міжнародні запити України обов'язково перекладаються англійською мовою» – неправильне.

Англійська може бути прийнятною у конкретних відносинах, але універсального правила КПК про англійську мову немає.

Переклад стосується не лише самого запиту

Засвідченим перекладом повинні супроводжуватися:

- сам запит;
- **документи, які до нього додаються**.

Отже, не можна перекласти тільки супровідний лист, залишивши без належного перекладу ключові процесуальні документи, якщо міжнародний договір не встановлює інше.

Спосіб направлення запиту

За загальним правилом **ч. 4 ст. 548 КПК України** запит надсилається за кордон:

поштою.

У невідкладних випадках допускається передача:

- електронним;
- факсимільним;
- іншим засобом зв'язку.

Однак у такому випадку:

«оригінал запиту надсилається поштою не пізніше трьох днів з моменту його передання електронною поштою, факсимільним або іншим засобом зв'язку».

Тобто:

терміново електронно → оригінал поштою не пізніше 3 днів.

Електронний запит іноземної держави

Частина 5 ст. 548 передбачає дзеркальну ситуацію.

Український центральний орган може прийняти до розгляду запит, отриманий:

- електронним;
- факсимільним;
- іншим засобом зв'язку.

Однак його виконання допускається за умови **підтвердження направлення або передачі оригіналу**, а матеріали виконання можуть бути направлені іноземній стороні лише після отримання Україною оригіналу запиту.

Це правило забезпечує одночасно:

- оперативність міжнародної взаємодії;
- автентичність офіційного запиту.

Безпосередній або дипломатичний канал

За ч. 3 ст. 551 центральний орган після позитивної перевірки направляє запит:

- **безпосередньо** центральному органу запитуваної держави;
- або **дипломатичним шляхом**.

Який саме спосіб використовується, залежить від:

- відповідного міжнародного договору;
- заяв і застережень держав;
- наявності або відсутності договірних відносин;
- спеціальних правил КПК.

Як ми вже встановили у питанні 12.5.1, за відсутності міжнародного договору застосовуються правила взаємності та, за загальним правилом, дипломатичний канал через МЗС України.

Вимоги міжнародного договору мають бути перевірені окремо

Стаття 552 прямо передбачає, що зміст і форма запиту повинні відповідати:

«вимогам цього Кодексу або міжнародного договору України, що застосовується у конкретному випадку».

Міжнародний договір може встановлювати спеціальні вимоги щодо:

- органів, між якими здійснюються зносини;
- форми запиту;
- реквізитів;
- опису фактів;
- подвійної кримінальності;
- мови;
- перекладу;
- засвідчення;
- конкретних додатків;
- способу направлення.

Тому правильна підготовка міжнародного запиту завжди починається з визначення **конкретної правової бази співробітництва**.

Вимоги до процесуальних документів, що додаються

Додані процесуальні документи повинні:

- бути складені належним компетентним органом;
- відповідати вимогам КПК;
- бути належним чином засвідченими;
- містити необхідні реквізити;
- супроводжуватися засвідченим перекладом;
- відповідати спеціальним вимогам міжнародного договору;
- бути достатніми для виконання запитуваної процесуальної дії.

Особливу увагу необхідно приділяти документам, що стосуються заходів, які істотно обмежують права особи:

- обшуку;
- вилучення;
- арешту майна;
- отримання охоронюваної законом інформації.

Недостатнє фактичне обґрунтування таких заходів може призвести до неможливості виконання запиту у запитуваній державі.

Запит має бути конкретним і виконуваним

Формальна відповідність ст. 552 ще не гарантує ефективного виконання.

Запит повинен дозволяти іноземному органу зрозуміти:

- **що саме потрібно зробити**;
- щодо якої особи чи майна;
- де ця особа або майно можуть знаходитися;
- чому дія необхідна;
- яку інформацію або предмет необхідно отримати;
- у якій формі бажано оформити результат.

Надто загальний або невизначений запит може бути:

- повернутий для уточнення;
- виконаний лише частково;
- або фактично невиконуваним.

Практичний алгоритм складання запиту

1. Визначити правову підставу

→ міжнародний договір;
або
→ принцип взаємності.

2. Визначити компетентний центральний орган України

→ досудове розслідування – за загальним правилом Офіс Генерального прокурора / у відповідних провадженнях НАБУ;
→ судове провадження – Міністерство юстиції.

3. Сформулювати предмет запиту

→ яка конкретно процесуальна дія потрібна.

4. Викласти фактичні обставини

→ стисло, але достатньо для розуміння зв’язку запитуваної дії з провадженням.

5. Надати правову кваліфікацію

→ включно з необхідним текстом норм КК.

6. Ідентифікувати осіб і об’єкти

→ дані, достатні для виконання.

7. Додати спеціальні документи

→ права особи + питання для допиту;
→ доказове обґрунтування примусових заходів;
→ інші документи за міжнародним договором.

8. Перекласти

→ мовою договору або прийнятною мовою запитуваної сторони.

9. Засвідчити

→ підпис + печатка + належно засвідчений переклад.

10. Погодити з прокурором

→ на досудовому розслідуванні.

11. Передати центральному органу

→ для перевірки та міжнародного направлення.

Типові помилки

Необхідно пам'ятати:

- запит складає **суд, прокурор або слідчий за погодженням із прокурором**;
- на досудовому розслідуванні погодження прокурора має бути **письмовим**;
- центральний орган перевіряє **обґрунтованість і відповідність закону та міжнародному договору**;
- позитивно перевірений запит направляється за кордон протягом **10 днів**;
- у разі відмови матеріали також повертаються протягом **10 днів** із зазначенням недоліків або причин неможливості направлення;
- запит і додатки оформлюються **письмово**;
- вони засвідчуються підписом уповноваженої особи і печаткою;
- запит повинен містити **конкретні процесуальні дії**, а не абстрактне прохання «надати допомогу»;
- до запиту про допит додаються **витяги норм КПК про права та обов'язки + питання або відомості, які потрібно отримати**;
- для обшуку, вилучення, арешту, конфіскації та інших дій із судовим дозволом додається **інформація про докази, що обґрунтовують необхідність заходу**;
- для вручення документів і виклику до суду діють **спрощені вимоги** ч. 5 ст. 552;
- немає універсальної вимоги перекладати кожен запит **англійською**;
- мову визначає міжнародний договір, а за його відсутності – офіційна або інша прийнятна мова запитуваної сторони;
- перекладається не лише запит, а й **додані документи**;
- терміновий електронний/факсимільний запит не скасовує необхідності направити оригінал – це потрібно зробити **не пізніше трьох днів**;
- міжнародний договір може встановлювати додаткові або спеціальні вимоги до запиту.

Короткий підсумок

Запит про міжнародну правову допомогу складається судом, прокурором або слідчим за письмовим погодженням прокурора на стадії досудового розслідування та передається до відповідного центрального органу України. Центральний орган перевіряє його

обґрунтованість і відповідність законодавству та міжнародному договору; у разі позитивного рішення протягом **10 днів** направляє його компетентному органу іноземної держави.

Запит повинен містити правову підставу співробітництва, відомості про кримінальне провадження, опис правопорушення і його кваліфікацію, дані про відповідних осіб, чіткий перелік запитуваних процесуальних дій та їх обґрунтування. Для окремих дій КПК передбачає спеціальні додатки. Запит і документи оформлюються письмово, засвідчуються та супроводжуються належним перекладом мовою, визначеною міжнародним договором, а за його відсутності – офіційною або іншою прийнятною мовою запитуваної держави.

Розгляд і виконання в Україні запиту іноземної держави: допустимість, компетентний орган, строки та порядок виконання

Загальна характеристика

Запит компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу, що надходить в Україну, не виконується автоматично. Спочатку він підлягає **перевірці уповноваженим (центральним) органом України**, після чого залежно від результатів перевірки може бути:

- прийнятий до виконання;
- виконаний за певних умов або з обмеженнями;
- відкладений;
- або у його виконанні може бути відмовлено.

Загальний порядок регулюють насамперед **ст. 554–560 КПК України**. Чинний КПК установлює окремі правила щодо розгляду запиту, підстав відмови, конфіденційності, строків виконання та передачі отриманих матеріалів іноземній стороні.

Первинний розгляд запиту центральним органом

Відповідно до ч. 1 ст. 554 КПК України:

«Отримавши запит про міжнародну правову допомогу від запитуючої сторони, уповноважений (центральний) орган України розглядає його на предмет обґрунтованості і відповідності вимогам законів або міжнародних договорів України».

Отже, центральний орган перевіряє щонайменше:

- чи походить запит від належного компетентного органу;
- чи існує правова підстава для міжнародного співробітництва;
- чи відповідає запит міжнародному договору України або, за його відсутності, правилам взаємності;
- чи містить він необхідні відомості;
- чи запитувані процесуальні дії можуть бути проведені в Україні;
- чи не існує підстав для відмови;
- чи дотримані вимоги щодо форми, мови, перекладу та засвідчення документів.

Таким чином, на стадії розгляду вирішується питання **допустимості міжнародної правової допомоги в конкретному випадку**.

Хто приймає рішення щодо запиту

Рішення за запитом приймає відповідний **центральний орган України щодо міжнародної правової допомоги** або інший орган, якому КПК чи міжнародний договір надає право здійснювати відповідні зносини.

Як уже встановлено у попередньому питанні:

- на стадії досудового розслідування центральним органом за загальним правилом є **Офіс Генерального прокурора**;
- під час судового провадження – **Міністерство юстиції України**;
- у спеціально передбачених законом випадках діють інші компетентні органи або спеціальний договірний порядок.

Якщо запит задовольняється, відповідно до ч. 2 ст. 554 КПК:

«Уповноважений (центральний) орган України надсилає запит компетентному органу України для виконання».

Отже:

іноземний центральний/компетентний орган → центральний орган України → конкретний виконавець в Україні.

Хто безпосередньо виконує запит

За ст. 558 КПК центральний орган може доручити виконання запиту:

- **органу досудового розслідування**;
- **прокуратурі**;
- **суду**.

Вибір виконавця залежить від:

- характеру процесуальної дії;
- стадії провадження;
- предметної та територіальної компетенції;
- необхідності отримання судового дозволу;
- змісту міжнародного договору.

Наприклад:

- допит свідка під час виконання запиту іноземного органу може бути доручений компетентному органу досудового розслідування;
- процесуальна дія, яка відповідно до КПК потребує судового рішення, здійснюється із залученням відповідного українського суду або слідчого судді;
- запит іноземного суду під час судового провадження може виконуватися українським судом.

Вказівки Офісу Генерального прокурора

Частина 3 ст. 554 КПК передбачає, що в межах своїх повноважень **Офіс Генерального прокурора** може надавати вказівки щодо:

- належного;
- повного;
- своєчасного

виконання запиту.

Такі вказівки є обов'язковими для відповідного компетентного органу України.

Це означає, що центральний орган не лише передає запит виконавцю, а й може здійснювати **процесуальну координацію його належного виконання**.

Питання, які вирішує виключно центральний орган

Частина 4 ст. 554 КПК передбачає питання, рішення щодо яких приймається **виключно центральним органом України**.

До них належать:

- дозвіл на **присутність представника компетентного органу іноземної держави** під час надання міжнародної правової допомоги;
- надання або отримання **гарантій щодо умов виконання запиту**;
- **тимчасова передача особи, яка відбуває покарання**, для участі у слідчих (розшукових) чи інших процесуальних діях.

Тому безпосередній виконавець не може самостійно, наприклад, дозволити іноземному слідчому бути присутнім при процесуальній дії, якщо це питання потребує рішення центрального органу.

Можливі рішення за результатами розгляду

Стаття 558 КПК України деталізує можливі рішення.

Центральний орган може прийняти рішення щодо:

- доручення запиту компетентному органу для виконання;
- можливості застосування при виконанні **законодавства іноземної держави**;
- **відкладення виконання**;
- погодження виконання на певних умовах;
- **відмови у виконанні**;
- можливості виконання запиту, якщо витрати явно не співмірні зі шкодою або тяжкістю кримінального правопорушення;
- інших дій, передбачених міжнародним договором України.

Отже, результат розгляду не зводиться до альтернативи:

«виконати / відмовити».

Можливі також:

виконання з умовами → відкладення → обмежене виконання.

Підстави для відмови: міжнародний договір

За ч. 1 ст. 557 КПК України:

«Запитуючій стороні може бути відмовлено у задоволенні запиту про правову допомогу у випадках, передбачених міжнародним договором України».

Отже, якщо між Україною та запитуючою державою діє міжнародний договір, необхідно насамперед перевірити **його спеціальні підстави відмови**.

Договори можуть установлювати, наприклад:

- захист суверенітету чи безпеки;

- політичний характер правопорушення;
- відсутність подвійної кримінальності для певних примусових заходів;
- принцип *non bis in idem*;
- інші підстави.

Підстави для відмови за відсутності міжнародного договору

Якщо міжнародного договору немає, **ч. 2 ст. 557 КПК встановлює обов'язкові підстави відмови**.

У виконанні запиту повинно бути відмовлено, якщо:

- його виконання суперечитиме **конституційним засадам** або може завдати шкоди:
    - суверенітету;
    - безпеці;
    - громадському порядку;
    - іншим інтересам України;
- запит стосується правопорушення, щодо якого в Україні стосовно тієї самої особи вже існує судове рішення, що набрало законної сили;
- запитуюча сторона **не забезпечує взаємності**;
- діяння, якого стосується запит, **не є кримінальним правопорушенням за законодавством України**;
- існують достатні підстави вважати, що запит спрямований на переслідування, засудження або покарання особи за дискримінаційними ознаками;
- відповідне кримінальне правопорушення вже є предметом **досудового розслідування або судового розгляду в Україні**.

Обов'язкова і факультативна відмова

Необхідно уважно розрізняти формулювання ст. 557.

Якщо є міжнародний договір:

«може бути відмовлено»
→ застосовуються договірні підстави та їх правова конструкція.

Якщо міжнародного договору немає:

«повинно бути відмовлено»
→ за наявності хоча б однієї з підстав ч. 2 ст. 557 центральний орган зобов'язаний відмовити.

Це важлива тестова відмінність.

Подвійна кримінальність

За відсутності міжнародного договору однією з підстав обов'язкової відмови є ситуація, коли запит стосується діяння, яке:

«не є кримінальним правопорушенням за законом України про кримінальну відповідальність».

Це прояв принципу **подвійної кримінальності** (*double criminality*).

Однак не слід механічно переносити це правило на будь-яку міжнародну правову допомогу за договором: конкретний міжнародний договір може встановлювати власні правила щодо необхідності подвійної кримінальності для окремих видів допомоги.

Захист особи від дискримінаційного переслідування

Особливе значення має п. 5 ч. 2 ст. 557 КПК.

Україна повинна відмовити у виконанні запиту, якщо є достатні підстави вважати, що він спрямований на переслідування, засудження або покарання особи за ознаками:

- раси;
- кольору шкіри;
- політичних переконань;
- релігійних чи інших переконань;
- статі;
- етнічного або соціального походження;
- майнового стану;
- місця проживання;
- мови;
- інших ознак.

Така відмова є процесуальною гарантією недопущення використання міжнародної правової допомоги як інструменту **дискримінаційного переслідування**.

Виконання запиту на певних умовах

Відмова не завжди є єдиним способом вирішення проблеми.

За ч. 3 ст. 555 КПК:

«Якщо є підстави для відмови у задоволенні запиту або для його відкладення, уповноважений (центральний) орган України може узгодити із запитуючою стороною порядок виконання запиту за певних обмежень».

Якщо запитуюча сторона погоджується з установленими умовами:

запит може бути виконаний після виконання цих умов.

Таким чином, центральний орган може застосовувати принцип **умовного виконання**, якщо це дозволяє усунути перешкоди для повної відмови.

Відкладення виконання

За **ст. 559 КПК України**:

«Надання правової допомоги може бути повністю або частково відкладене, якщо виконання доручення перешкоджатиме досудовому розслідуванню або судовому розгляду, що триває в Україні».

Наприклад, іноземна держава просить передати оригінал речового доказу, який у цей момент необхідний українському суду для розгляду власного кримінального провадження.

У такій ситуації допомога може бути:

- відкладена повністю;
- або відкладена частково;

- або виконана на погоджених умовах.

Відкладення ≠ відмова.

Після усунення перешкоди запит може бути виконаний.

Конфіденційність

За **ст. 556 КПК України** на прохання запитуючої сторони центральний орган України може вжити додаткових заходів для забезпечення конфіденційності:

- факту отримання запиту;
- його змісту;
- відомостей, отриманих у результаті виконання.

За необхідності сторони погоджують:

- умови;
- строки

збереження таких відомостей у конфіденційному режимі.

Отже, конфіденційність не є автоматично однаковою для всіх запитів: спеціальні заходи можуть застосовуватися **на прохання запитуючої сторони**.

Строк виконання запиту

Частина 2 ст. 558 КПК установлює чіткий загальний строк:

«Запит компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу виконується упродовж одного місяця з дати його надходження до безпосереднього виконавця».

Отже, строк починається не:

- від дати складання запиту;
- не від дати його направлення іноземною державою;
- не обов'язково від дати надходження до центрального органу,

а саме:

від дати надходження запиту до безпосереднього виконавця.

Продовження строку

Якщо необхідно провести:

- складні;
- великі за обсягом процесуальні дії;
- дії, що потребують погодження прокурора;
- дії, які можуть здійснюватися лише за ухвалою слідчого судді,

строк може бути **продовжений центральним органом України або іншим уповноваженим на міжнародні зносини органом**.

Тому безпосередній виконавець **не повинен самовільно ігнорувати місячний строк**.

Порядок безпосереднього виконання

Виконання запиту здійснюється відповідно до:

- КПК України;
- міжнародного договору;
- умов, визначених центральним органом.

У межах конкретного запиту можуть проводитися різні процесуальні дії, зокрема:

- допит;
- вручення документів;
- обшук;
- огляд;
- вилучення;
- тимчасовий доступ;
- експертиза;
- інші дії.

Детальний порядок цих процесуальних дій буде розглянуто у наступному питанні **12.5.5**.

Документи, складені під час виконання

За ч. 3 ст. 558 КПК документи, складені:

- органом досудового розслідування;
- слідчим;
- прокурором;
- суддею

для виконання міжнародного запиту, повинні бути:

- **підписані відповідною посадовою особою**;
- скріплені **печаткою відповідного органу**.

Документи, отримані від:

- установ;
- підприємств;
- інших відомств,

також повинні бути належним чином підписані та засвідчені відповідно до вимог КПК.

Перевірка прокурором

Якщо запит виконувався органом досудового розслідування або слідчим, матеріали передаються прокурору, який здійснює нагляд за досудовим розслідуванням.

Прокурор перевіряє:

- **повноту**;
- **законність**

проведених слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Тільки після такої перевірки матеріали передаються далі у встановленому порядку.

Завершення виконання запиту

За **ст. 560 КПК України** орган-виконавець після завершення необхідних процесуальних дій:

надсилає всі отримані матеріали уповноваженому (центральному) органу України.

Якщо центральний орган установлює:

- неправильне;
- або неповне

виконання, він має право вимагати проведення **додаткових заходів**.

Отже, передача матеріалів виконавцем не означає, що процедура міжнародної правової допомоги автоматично завершена.

Засвідчення матеріалів

Документи, отримані внаслідок виконання запиту:

- засвідчуються **гербовою печаткою** компетентного органу, який проводив процесуальні дії;
- передаються центральному органу України;
- за загальним правилом передаються запитуючій стороні **без перекладу**, якщо інше не встановлено міжнародним договором.

Це важливо відрізняти від **вхідного запиту**, який повинен бути належним чином перекладений відповідно до ст. 548 КПК.

Строк передачі результатів іноземній державі

Частина 3 ст. 560 КПК встановлює:

«Уповноважений (центральний) орган України надсилає матеріали, отримані під час виконання запиту, уповноваженому (центральному) органу запитуючої сторони протягом десяти календарних днів після їх отримання від компетентного органу України».

Отже, необхідно розрізняти два строки:

виконання запиту безпосереднім виконавцем → 1 місяць;

передача центральним органом готових матеріалів іноземній стороні → 10 календарних днів.

Направлення результатів за міжнародним договором

Якщо між державами існує міжнародний договір, документи направляються компетентному органу іноземної держави **у порядку, встановленому таким договором**.

Якщо міжнародного договору немає:

- запит виконується за правилами КПК;
- отримані документи направляються центральним органом України **дипломатичним шляхом**.

Обмеження щодо використання переданих матеріалів

За ч. 6 ст. 558 КПК центральний або інший належним чином уповноважений орган України може встановити:

обмеження щодо використання матеріалів, переданих іноземній державі, якщо такі обмеження відповідають законодавству та міжнародному договору України.

Це пов'язано з принципом **спеціальності використання отриманої інформації**: матеріали можуть надаватися для визначеної мети та за певних умов.

Повідомлення іноземної держави про результати

За **ст. 555 КПК України**:

якщо запит задоволено
→ центральний орган України забезпечує передачу отриманих матеріалів запитуючій стороні;

якщо у задоволенні відмовлено
→ запитуючій стороні повідомляються:

- **причини відмови**;
- умови, за яких запит може бути розглянуто повторно;

після чого запит повертається.

Отже, відмова повинна бути **мотивованою**, а не формальною.

Неможливість виконання і відмова – не одне й те саме

Частина 7 ст. 558 КПК розрізняє:

- **неможливість виконання запиту**;
- **відмову у міжнародній правовій допомозі за ст. 557 КПК**.

В обох випадках запит повертається компетентному органу іноземної держави **із зазначенням причин**.

Наприклад:

особу, яку необхідно допитати, неможливо встановити або знайти
→ фактична неможливість виконання;

наявне остаточне рішення українського суду щодо тієї самої особи й правопорушення за умов ч. 2 ст. 557
→ юридична підстава для відмови.

Практичний алгоритм виконання іноземного запиту

1. Надходження запиту

→ відповідний центральний орган України.

2. Перевірка

→ обґрунтованість;
→ відповідність закону;
→ міжнародному договору;
→ взаємності;
→ відсутність підстав ст. 557.

3. Рішення

→ виконати;
→ виконати з умовами;
→ відкласти;
→ відмовити.

4. Визначення виконавця

→ орган досудового розслідування / прокуратура / суд.

5. Виконання

→ загальний строк **1 місяць** від надходження безпосередньому виконавцю.

6. За складності

→ строк може бути продовжено належним органом.

7. Перевірка матеріалів

→ за потреби прокурором;
→ центральним органом щодо повноти.

8. Передача

→ центральному органу України.

9. Надсилання іноземній стороні

→ **10 календарних днів** після отримання матеріалів центральним органом.

Типові помилки

Необхідно пам'ятати:

- іноземний запит **не виконується автоматично**;
- його первинно перевіряє **центральний орган України**;
- перевіряються обґрунтованість і відповідність закону та міжнародному договору;
- безпосереднім виконавцем може бути **орган досудового розслідування, прокуратура або суд**;
- окремі питання може вирішувати **лише центральний орган**;
- за міжнародним договором підстави відмови визначаються насамперед договором;
- без міжнародного договору підстави ч. 2 ст. 557 є **обов'язковими для відмови**;
- відсутність взаємності без договору → **відмова**;
- відсутність подвійної кримінальності без договору → **відмова**;
- дискримінаційна мета переслідування → **відмова**;
- виконання може бути **відкладене**, якщо воно завадить кримінальному провадженню в Україні;
- відкладення ≠ відмова;
- можливе **умовне виконання** після погодження обмежень із запитуючою стороною;
- загальний строк виконання → **1 місяць від надходження безпосередньому виконавцю**;
- складний запит може бути продовжений, але не довільно самим виконавцем;
- документи повинні бути належно **підписані та засвідчені**;
- матеріали досудового виконання перевіряються прокурором на **повноту і законність**;

- центральний орган може вимагати **додаткового виконання**, якщо запит виконано неповно;
- готові матеріали направляються іноземній стороні протягом **10 календарних днів** після їх отримання центральним органом;
- за загальним правилом результати передаються **без перекладу**, якщо інше не встановлено міжнародним договором;
- неможливість виконання і юридична відмова – **різні ситуації**, але в обох випадках причини повинні бути повідомлені іноземній стороні.

Короткий підсумок

Запит компетентного органу іноземної держави спочатку перевіряється центральним органом України на **обґрунтованість, відповідність законодавству та міжнародному договору**. Після цього він може бути переданий для виконання органу досудового розслідування, прокуратурі або суду, виконаний на певних умовах, відкладений або відхилений. За відсутності міжнародного договору ст. 557 КПК містить перелік обставин, за яких у виконанні запиту **повинно бути відмовлено**.

Загальний строк виконання становить **один місяць із дня надходження запиту безпосередньому виконавцю**; для складних або значних за обсягом дій він може бути продовжений належним уповноваженим органом. Після виконання матеріали передаються центральному органу України, який перевіряє їх повноту та направляє запитуючій стороні **протягом десяти календарних днів** після отримання від компетентного українського органу.

Процесуальні дії в межах міжнародної правової допомоги: вручення документів, допит, обшук, вилучення, тимчасовий доступ, експертиза та інші процесуальні дії

Загальне правило щодо процесуальних дій

Міжнародна правова допомога у кримінальному провадженні полягає насамперед у проведенні компетентним органом однієї держави процесуальних дій, необхідних для кримінального провадження, яке здійснюється компетентним органом іншої держави.

Основне правило закріплене у **ст. 561 КПК України**:

«На території України з метою виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги можуть бути проведені будь-які процесуальні дії, передбачені цим Кодексом або міжнародним договором».

Отже, КПК не встановлює закритого переліку процесуальних дій, які можуть виконуватися в межах міжнародної правової допомоги.

За належного правового обґрунтування це можуть бути, зокрема:

- вручення документів;
- допит;
- пред'явлення для впізнання;
- огляд;
- обшук;
- тимчасовий доступ до речей і документів;
- вилучення речей і документів;
- накладення арешту на майно;

- одержання зразків;
- проведення експертизи;
- відтворення інформації з електронних носіїв;
- інші слідчі (розшукові) та процесуальні дії, передбачені КПК або міжнародним договором.

Таким чином:

ст. 561 КПК → загальна дозвільна норма;

конкретна процесуальна дія → виконується за спеціальними правилами КПК, що регулюють саме цю дію.

Законодавство, за яким виконуються процесуальні дії в Україні

Як загальне правило, процесуальні дії на території України проводяться відповідно до **КПК України**.

Це має принципове значення для дій, пов'язаних із втручанням у конституційні права особи.

Наприклад, іноземний орган не може вимагати провести в Україні обшук без судового контролю лише тому, що за законодавством запитуючої держави для такого обшуку рішення суду не потрібне.

Відповідно до **ч. 1 ст. 562 КПК України**:

«Якщо для виконання запиту компетентного органу іноземної держави необхідно провести процесуальну дію, виконання якої в Україні можливе лише з дозволу прокурора або суду, така дія здійснюється лише за умови отримання відповідного дозволу в порядку, передбаченому цим Кодексом, навіть якщо законодавство запитуючої сторони цього не передбачає».

Підставою для вирішення питання про надання такого дозволу є **матеріали звернення компетентного органу іноземної держави**.

Отже:

іноземний запит ≠ заміна ухвали слідчого судді або іншого дозволу, передбаченого КПК.

Зворотна ситуація: запит України до іноземної держави

Якщо Україна просить іноземну державу провести процесуальну дію, яка за українським законодавством потребує дозволу прокурора або суду, такий український дозвіл потрібний не автоматично.

За **ч. 2 ст. 562 КПК** він отримується лише тоді, коли це:

- передбачено міжнародним договором;
- або є обов'язковою умовою надання відповідного виду допомоги за законодавством запитуваної держави.

При цьому строк дії такого дозволу **не обмежується**, а його належно засвідчена копія додається до матеріалів міжнародного запиту.

Це важлива відмінність:

іноземний запит виконується в Україні → український дозвіл обов'язковий, якщо його вимагає КПК;

Україна просить провести дію за кордоном → український дозвіл потрібний лише у випадках, установлених ч. 2 ст. 562 КПК.

Вручення документів

Спеціальний порядок установлений **ст. 564 КПК України**.

«За запитом компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу документи та рішення, долучені до такого запиту, вручаються особі, визначеній у запиті».

Для виконання запиту:

- слідчий;
- прокурор;
- або суд

викликає відповідну особу для вручення документів.

Якщо особа без поважних причин не з'явилася, до неї може бути застосований **привід** у порядку, передбаченому КПК.

Оформлення вручення

Про вручення документів складається **протокол**, у якому зазначаються:

- місце вручення;
- дата вручення.

Протокол підписує особа, якій вручено документи, і в ньому викладаються її заяви або зауваження при отриманні.

Якщо міжнародний договір цього вимагає, додатково складається окреме **підтвердження про вручення**, яке підписують:

- одержувач;
- особа, яка здійснила вручення.

Відмова отримати документи

За загальним правилом, якщо особа відмовляється прийняти документи:

- це зазначається у протоколі;
- документи **вважаються врученими**.

Однак із цього правила є важливий виняток.

Якщо документи:

- не містять перекладу українською мовою;
- складені мовою, незрозумілою особі,

вона має право відмовитися від їх отримання.

У такому випадку документи:

не вважаються врученими.

Таким чином:

звичайна відмова прийняти належно оформлений документ → вручення вважається здійсненим;

відмова через відсутність зрозумілого перекладу → вручення не відбулося.

Допит особи

Допит за міжнародним запитом може здійснюватися в Україні у звичайному процесуальному порядку з додержанням:

- статусу відповідної особи;
- її права не свідчити проти себе та близьких;
- права на захисника у випадках, передбачених КПК;
- права на перекладача;
- інших процесуальних гарантій.

Підставою є загальна норма **ст. 561 КПК**, яка дозволяє в межах міжнародної правової допомоги проводити будь-які процесуальні дії, передбачені КПК або міжнародним договором.

При цьому не можна вважати, що особа втрачає права, передбачені українським кримінальним процесуальним законом, лише тому, що допит проводиться **в інтересах іноземного кримінального провадження**.

Участь представників іноземного компетентного органу

За дозволом центрального органу представники запитуючої держави можуть бути присутні під час процесуальних дій в Україні.

Однак відповідно до **ст. 563 КПК України**:

«Представник компетентного органу іноземної держави [...] не має права самостійно проводити на території України будь-які процесуальні дії».

Вони можуть:

- спостерігати за проведенням дії;
- висловлювати зауваження та пропозиції;
- з дозволу слідчого, прокурора або суду ставити запитання;
- робити записи, у тому числі із застосуванням технічних засобів.

Отже:

іноземний слідчий присутній в Україні ≠ іноземний слідчий самостійно проводить український допит.

Допит у режимі відео- або телефонної конференції

Спеціальну процедуру встановлює **ст. 567 КПК України**.

Допит за запитом іноземного компетентного органу може проводитися за допомогою:

- **відеоконференції**;
- **телефонної конференції**

у присутності **слідчого судді за місцезнаходженням особи**.

Такий порядок допускається, зокрема:

- якщо особа не може прибути до компетентного органу іноземної держави;
- для забезпечення її безпеки;
- з інших підстав, визначених слідчим суддею або судом.

За яким процесуальним законом проводиться такий допит

Це спеціальний виняток із загальної моделі.

За ч. 2 ст. 567 КПК допит у режимі відео- або телефонної конференції здійснюється:

за процесуальним законом запитуючої сторони у тій мірі, в якій він не суперечить засадам кримінального процесуального законодавства України та загальновизнаним стандартам забезпечення прав людини і основоположних свобод.

Тобто іноземна процедура допускається лише в обмежених межах.

Якщо слідчий суддя встановлює порушення цих вимог:

- він повідомляє учасників;
- **зупиняє допит**;
- допит продовжується лише після узгодження необхідних змін із компетентним органом запитуючої держави.

Перекладач і фіксація дистанційного допиту

Компетентний орган запитуючої держави зобов'язаний забезпечити участь **перекладача**.

За результатами допиту:

- складається протокол;
- зберігаються носії відео- або аудіоінформації;
- вони направляються компетентному органу запитуючої сторони.

Ці правила застосовуються також до допиту в іноземній державі за **запитом компетентного органу України**.

Обшук

Обшук може бути проведений в Україні для виконання міжнародного запиту на підставі загального правила **ст. 561 КПК України**.

Однак оскільки за українським кримінальним процесуальним законодавством обшук здійснюється за спеціальною процедурою і, за загальним правилом, потребує судового дозволу, застосовується **ст. 562 КПК**.

Отже:

1. іноземний орган направляє належно обґрунтований запит;
2. матеріали запиту є підставою для звернення щодо відповідного дозволу;
3. слідчий суддя оцінює наявність передбачених КПК підстав;
4. лише після отримання необхідного дозволу обшук може бути проведено в Україні.

Сам міжнародний запит **не замінює судову ухвалу**.

Гарантії під час обшуку

Обшук у межах міжнародної правової допомоги не є «спрощеним обшуком».

До нього застосовуються передбачені КПК гарантії, зокрема щодо:

- меж проникнення до житла чи іншого володіння;
- меж предмета пошуку;
- фіксації процесуальної дії;
- участі осіб, передбачених КПК;

- поводження з вилученим майном;
- інших процесуальних вимог.

Іноземний характер запиту не може бути підставою для зниження рівня захисту прав людини, встановленого українським законом.

Вилучення речей і документів

Вилучення може бути результатом різних процесуальних механізмів, зокрема:

- обшуку;
- огляду;
- тимчасового доступу до речей і документів;
- добровільного надання речей чи документів;
- інших передбачених КПК процедур.

Тому неправильно сприймати «вилучення» як одну універсальну міжнародну процесуальну дію з єдиним порядком.

У кожному випадку необхідно встановити:

- за допомогою якої саме процедури річ або документ отримується;
- чи потрібен дозвіл слідчого судді;
- які гарантії власника або володільця повинні бути забезпечені;
- що має відбутися з вилученим майном після завершення процесуальної дії.

Тимчасовий доступ до речей і документів

Тимчасовий доступ до речей і документів також може здійснюватися для виконання іноземного запиту на підставі **ст. 561 КПК**.

Якщо за правилами КПК відповідний доступ вимагає ухвали слідчого судді або суду, діє спеціальне правило ст. 562:

міжнародний запит → не усуває необхідності отримати український судовий дозвіл.

Особливо це має значення щодо документів та інформації, які містять **охоронювану законом таємницю**.

Тому іноземний орган повинен надати достатні матеріали, щоб український слідчий суддя міг перевірити передбачені КПК умови такого втручання.

Невиконання ухвали про тимчасовий доступ

Якщо особа не виконує ухвалу про тимчасовий доступ, подальша можливість застосування інших процесуальних засобів визначається вже **загальними правилами КПК України**, а не лише змістом міжнародного запиту.

Таким чином, міжнародна правова допомога не створює окремого паралельного механізму примусу – використовуються передбачені КПК процесуальні засоби.

Експертиза

Проведення експертизи також може бути предметом міжнародної правової допомоги.

На підставі ст. 561 КПК в Україні можуть бути проведені необхідні процесуальні дії, пов’язані з використанням **спеціальних знань**, якщо цього вимагає іноземний запит.

Залежно від змісту запиту це може передбачати:

- передання об’єктів на експертне дослідження;
- одержання необхідних зразків;
- постановку конкретних питань експерту;
- проведення дослідження відповідною експертною установою чи експертом;
- оформлення експертного висновку;
- передання результатів запитуючій державі.

Експертиза не завжди потребує судового дозволу

Необхідно уникати помилки:

«будь-яка експертиза за міжнародним запитом потребує ухвали слідчого судді».

Такого загального правила КПК не встановлює.

Потрібно визначити:

- яку саме експертизу необхідно провести;
- яким способом отримуються її об’єкти;
- чи потребує конкретна супутня процесуальна дія дозволу прокурора або суду.

Наприклад:

сама необхідність спеціального дослідження → не тотожна необхідності судового дозволу;

примусове втручання, необхідне для отримання об’єкта дослідження → може вимагати спеціальної процедури за КПК.

Розшук та арешт майна

Спеціальне правило містить **ст. 568 КПК України**.

На підставі міжнародного запиту українські органи проводять передбачені КПК та спеціальним законом дії з метою виявлення й арешту:

- майна;
- грошей;
- цінностей,

які відповідають установленим законом ознакам, а також майна, яке належить:

- підозрюваному;
- обвинуваченому;
- засудженому.

При накладенні арешту повинні бути вжиті необхідні заходи для **збереження майна** до прийняття судом відповідного рішення, про що повідомляється запитуюча сторона.

Отже, міжнародний запит може бути спрямований не тільки на отримання доказової інформації, а й на **забезпечення збереження активів**.

Інші процесуальні механізми міжнародного співробітництва

Глава 43 КПК передбачає також спеціальні форми співробітництва.

Контрольована поставка

За **ст. 569 КПК** у передбачених законом умовах слідчий органу досудового розслідування України при виявленні контрабандної поставки може за домовленістю з компетентними іноземними органами не вилучати її, а пропустити через митний кордон України з метою виявлення, викриття та документування діяльності міжнародних злочинних організацій.

Прикордонне переслідування

Стаття **570 КПК** регулює взаємодію в разі прикордонного переслідування особи, яка здійснила незаконне переміщення через державний кордон. Матеріали документування можуть передаватися іншій державі або, навпаки, долучатися в Україні до матеріалів досудового розслідування відповідно до міжнародного договору.

Спільні слідчі групи

За **ст. 571 КПК України**:

«Для проведення досудового розслідування обставин кримінальних правопорушень, вчинених на територіях декількох держав, або якщо порушуються інтереси цих держав, можуть створюватися спільні слідчі групи».

Члени такої групи:

- безпосередньо взаємодіють;
- узгоджують напрями розслідування;
- узгоджують проведення процесуальних дій;
- обмінюються отриманою інформацією.

При цьому:

слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії виконуються членами спільної слідчої групи тієї держави, на території якої вони проводяться.

Це відповідає загальному принципу **територіального суверенітету**.

Хто фактично проводить процесуальну дію в Україні

Якщо міжнародний запит виконується на території України, процесуальну дію проводить **компетентний український орган**.

Представники іноземної держави можуть у дозволених випадках:

- бути присутніми;
- спостерігати;
- надавати зауваження;
- пропонувати певні дії;
- ставити запитання з дозволу українського слідчого, прокурора або суду.

Але вони не набувають через міжнародний запит права самостійно здійснювати **державно-владні процесуальні повноваження на території України**.

Процесуальна форма має бути дотримана

Результат міжнародної правової допомоги повинен бути належно процесуально оформлений.

Залежно від виду дії складаються:

- протокол;

- висновок експерта;
- процесуальна постанова;
- ухвала суду;
- підтвердження вручення;
- носії аудіо- чи відеоінформації;
- інші документи, передбачені КПК.

Це має значення не тільки для формальної правильності виконання запиту, а й для подальшої **допустимості отриманих доказів**, яка окремо розглядатиметься у питанні **12.5.8**.

Практичний алгоритм

1. Встановити, яка дія запитується

→ допит / вручення / обшук / доступ / експертиза / арешт майна тощо.

2. Перевірити, чи допускає її КПК або міжнародний договір

→ ст. 561.

3. Визначити українську процедуру

→ спеціальна глава КПК щодо відповідної дії.

4. Чи потрібен дозвіл прокурора або суду?

Так
→ отримати його за правилами КПК відповідно до ст. 562.

5. Чи дозволено присутність іноземних представників?

Так
→ вони лише спостерігають і беруть участь у межах ст. 563; самостійно дію не проводять.

6. Провести дію

→ з дотриманням прав учасників і процесуальної форми.

7. Належно зафіксувати результат

→ протокол / висновок / технічний запис / інші документи.

8. Передати матеріали

→ у порядку виконання міжнародного запиту.

Типові помилки

Необхідно пам’ятати:

- ст. 561 дозволяє проводити **будь-які процесуальні дії**, передбачені КПК або міжнародним договором;
- міжнародний запит **не створює нового виду процесуальної дії**, не передбаченого законом або договором;
- якщо за КПК в Україні потрібен дозвіл прокурора чи суду – він потрібен **навіть тоді, коли іноземне законодавство його не вимагає**;
- матеріали іноземного запиту можуть бути підставою для вирішення українським судом питання про надання такого дозволу;
- представник іноземного органу **не може самостійно проводити процесуальну дію в Україні**;

- він може ставити запитання лише **з дозволу** слідчого, прокурора або суду;
- звичайна відмова отримати документ не перешкоджає визнанню його врученим;
- але відсутність зрозумілого особі перекладу дає право відмовитися, і тоді **вручення не відбулося**;
- допит через відео- або телефонну конференцію має спеціальний порядок **ст. 567 КПК**;
- він відбувається в присутності слідчого судді;
- при такому допиті іноземне процесуальне право застосовується лише настільки, наскільки воно **не суперечить засадам КПК України та стандартам прав людини**;
- міжнародний запит про обшук **не замінює ухвалу українського слідчого судді**;
- тимчасовий доступ у межах міжнародної допомоги здійснюється з додержанням українських правил судового контролю;
- вилучення може бути наслідком різних процесуальних дій і не має одного універсального порядку;
- не кожна експертиза автоматично потребує ухвали слідчого судді;
- розшук і арешт майна спеціально врегульовані **ст. 568 КПК**;
- процесуальні дії спільної слідчої групи проводить представник тієї держави, **на території якої дія здійснюється**.

Короткий підсумок

За **ст. 561 КПК України** в межах міжнародної правової допомоги на території України можуть проводитися будь-які процесуальні дії, передбачені КПК або міжнародним договором. До них належать вручення документів, допити, обшуки, тимчасовий доступ і вилучення речей та документів, експертизи, заходи щодо розшуку та арешту майна й інші передбачені законом дії.

Виконання міжнародного запиту не скасовує гарантій українського кримінального процесу: якщо відповідна дія в Україні потребує дозволу прокурора чи суду, його необхідно отримати за правилами КПК навіть тоді, коли законодавство запитуючої держави такого дозволу не вимагає. Представники іноземної держави можуть бути присутні під час виконання запиту, але не мають права самостійно здійснювати в Україні процесуальні дії.

Виклик і тимчасова передача особи для участі у процесуальних діях: гарантії особистої недоторканності (safe conduct), умови та межі використання

Загальна характеристика

У межах міжнародної правової допомоги КПК України передбачає два різні механізми забезпечення особистої участі особи у процесуальних діях:

- **виклик особи, яка перебуває за межами України**, але може самостійно прибути в Україну – **ст. 566 КПК України**;
- **тимчасову передачу особи**, яка перебуває під вартою або відбуває покарання у виді позбавлення волі, – **ст. 565 КПК України**.

Ці процедури не можна ототожнювати.

Виклик ґрунтується на прибутті особи в Україну за повісткою та супроводжується спеціальними гарантіями особистої недоторканності (*safe conduct*).

Тимчасова передача застосовується до особи, свобода якої вже обмежена в іншій державі, і передбачає її фізичну передачу Україні на погоджений строк із наступним обов'язковим поверненням.

Виклик особи, яка перебуває за межами України

Відповідно до **ч. 1 ст. 566 КПК України**:

особа, яка перебуває за межами України, для проведення слідчих чи інших процесуальних дій на території України викликається повісткою на підставі запиту (доручення) про міжнародну правову допомогу.

Отже, звичайна повістка українського слідчого чи суду не замінює міжнародної процедури її вручення особі за кордоном.

Запит про виклик направляється **компетентному органу іноземної держави** у порядку міжнародної правової допомоги.

Строк направлення запиту про виклик

Запит про виклик особи, яка перебуває за межами України, повинен бути направлений компетентному органу іноземної держави:

не пізніше ніж за 60 діб до дати явки особи, якщо інший строк не передбачений міжнародним договором України.

Тому загальна формула:

виклик із-за кордону → запит не пізніше 60 діб до явки;

міжнародний договір установлює інший строк → застосовується договірний строк.

Відшкодування витрат викликаній особі

Особі, яку викликають з-за кордону, повідомляється про:

- розмір витрат, пов'язаних із викликом;
- порядок їх відшкодування.

Однак це правило **не поширюється на підозрюваного та обвинуваченого**.

Отже:

свідок, потерпілий, експерт тощо → повідомляються про відшкодування витрат;

підозрюваний / обвинувачений → спеціальне правило про таке повідомлення не застосовується.

Гарантія safe conduct

Ключовою гарантією добровільного прибуття особи з-за кордону є так званий принцип **safe conduct** – гарантія особистої недоторканності викликаної особи на території запитуючої держави.

За **ч. 2 ст. 566 КПК України** викликана особа за загальним правилом не може бути:

- притягнута до кримінальної відповідальності;
- затримана;
- взята під варту;

- піддана іншим заходам забезпечення кримінального провадження;
- іншим чином обмежена в особистій свободі

у зв'язку як із кримінальним правопорушенням, яке є предметом відповідного провадження, так і з **будь-яким іншим кримінальним правопорушенням, учиненим до в'їзду в Україну**.

Ця гарантія стимулює особу добровільно прибути для участі у процесуальній дії, не побоюючись переслідування за попередні діяння, не охоплені допустимими винятками.

Заборона виконання раніше ухваленого вироку

Гарантія *safe conduct* охоплює також виконання раніше постановленого вироку.

За ст. 566 КПК щодо такої особи:

не може бути приведений до виконання вирок, ухвалений до перетину державного кордону України у зв'язку з її викликом.

Тобто держава не може використати міжнародний виклик як спосіб фактично заманити особу на територію України для виконання попереднього вироку.

Виняток для підозрюваного, обвинуваченого або засудженого

Гарантія особистої недоторканності не є абсолютною.

Частина 2 ст. 566 КПК передбачає, що:

підозрюваний, обвинувачений або засуджений може бути затриманий, щодо нього може бути застосовано запобіжний захід або приведено до виконання вирок лише за злочин, зазначений у повістці.

Отже, якщо особа викликається в Україну саме як:

- підозрюваний;
- обвинувачений;
- засуджений,

гарантія *safe conduct* не перешкоджає застосуванню процесуальних заходів **у межах того злочину, щодо якого особу було належним чином викликано і який зазначено в повістці**.

Водночас використати її прибуття для переслідування за інші попередні кримінальні правопорушення не можна.

Коли гарантія safe conduct припиняється

За **ч. 3 ст. 566 КПК України** викликана особа втрачає гарантії, якщо:

- орган досудового розслідування, прокуратура або суд письмово повідомили її про те, що її подальша участь у процесуальних діях більше не потрібна;
- особа мала реальну можливість залишити Україну;
- але не зробила цього протягом **15 діб** від моменту отримання такого повідомлення.

Міжнародний договір може передбачати **інший строк**.

Отже, 15-денний строк починається не:

- від дня в'їзду в Україну;
- не від дня завершення конкретного допиту;

а саме:

від отримання письмового повідомлення про відсутність подальшої необхідності в участі особи.

Умова реальної можливості залишити Україну

КПК спеціально вказує, що особа втрачає гарантії лише якщо вона **мала можливість залишити територію України**.

Тому неможливість виїзду через об'єктивні причини не повинна автоматично вести до втрати гарантій.

Формула:

письмово повідомили + могла виїхати + залишилася понад 15 діб → safe conduct припиняється.

Тимчасова передача особи

Інший механізм регламентований **ст. 565 КПК України**.

Він застосовується, якщо для:

- давання показань;
- участі в інших процесуальних діях

в Україні необхідна особа, яка:

- тримається під вартою на території іноземної держави;
- або відбуває там покарання у виді позбавлення волі;
- і **не притягується до кримінальної відповідальності в тому кримінальному провадженні України, для якого її передають**.

Остання умова є принциповою.

Тимчасова передача за ст. 565 – це не різновид екстрадиції обвинуваченого для кримінального переслідування.

Хто ініціює тимчасову передачу в Україну

Прохання можуть скласти:

- орган досудового розслідування;
- прокурор;
- суддя;
- суд,

які здійснюють відповідне кримінальне провадження.

Прохання оформляється і направляється за правилами:

- **ст. 548 КПК** – загальні вимоги до міжнародних запитів;
- **ст. 551 КПК** – направлення запиту;
- **ст. 552 КПК** – його форма та зміст.

Письмова згода особи – обов'язкова

За **ч. 7 ст. 565 КПК України**:

тимчасова передача особи здійснюється лише за наявності її письмової згоди.

Це безумовна вимога КПК.

Отже:

немає письмової згоди → тимчасова передача за ст. 565 неможлива.

Навіть домовленість між компетентними органами двох держав не замінює особистої письмової згоди особи.

Строк тимчасової передачі

Якщо компетентний орган іноземної держави погодив передачу, особа повинна бути повернута:

після проведення процесуальних дій, для яких її було передано, у строк, погоджений з іноземною державою.

Отже, КПК не встановлює універсального строку:

- 10 днів;
- 30 днів;
- 60 днів тощо.

Конкретний строк визначається **домовленістю держав у конкретному випадку**.

Продовження строку тимчасової передачі

Якщо процесуальні дії неможливо завершити у погоджений строк, відповідний український орган повинен завчасно ініціювати його продовження.

За **ч. 4 ст. 565 КПК** документи щодо продовження строку направляються центральному органу міжнародної правової допомоги:

не пізніше ніж за 20 днів до закінчення погодженого строку.

Отже:

потрібне продовження → звернення до центрального органу ≥ 20 днів до завершення строку.

Продовження не може здійснюватися одностороннім рішенням українського слідчого чи суду – воно потребує міжнародного погодження.

Правова підстава тримання тимчасово переданої особи під вартою в Україні

Особливе правило встановлено **ч. 5 ст. 565 КПК України**.

Рішення компетентного органу іноземної держави про тримання особи під вартою або про призначення їй покарання у виді позбавлення волі є підставою для її тримання під вартою в Україні під час тимчасової передачі.

Отже, характер обмеження свободи такої особи не змінюється через її переміщення до України.

Її тримають під вартою не тому, що український орган застосував до неї новий запобіжний захід у цьому провадженні, а на підставі **чинного рішення компетентного органу іноземної держави**, у зв'язку з яким її тимчасово передано.

Тимчасова передача з України до іноземної держави

Стаття 565 передбачає і зворотну процедуру.

За **ч. 6 ст. 565 КПК України** особа, яка відбуває покарання на території України, може бути тимчасово передана до іноземної держави:

- на прохання компетентного органу іноземної держави;
- для участі у відповідних процесуальних діях;
- із дотриманням умов ст. 565;
- з обов'язком її повернення у погоджений строк.

І тут також обов'язковою є **письмова згода особи**.

Хто вирішує питання про тимчасову передачу

Не будь-який безпосередній виконавець міжнародного запиту може самостійно вирішити питання про передачу особи.

Стаття 554 КПК відносить рішення щодо тимчасової передачі особи в межах міжнародної правової допомоги до компетенції **центрального органу України**.

Отже, рішення про передачу не приймається самостійно:

- слідчим;
- прокурором нижчого рівня;
- установою виконання покарань.

Воно реалізується через передбачений законом механізм міжнародного співробітництва.

Тимчасова передача ≠ екстрадиція

Це одна з найважливіших відмінностей.

Тимчасова передача за ст. 565 КПК

→ особа потрібна для **давання показань або участі в іншій процесуальній дії**;

→ вона не притягується в цьому провадженні до кримінальної відповідальності;

→ передача має тимчасовий характер;

→ особа підлягає поверненню;

→ необхідна її письмова згода.

Екстрадиція

→ особа передається іншій державі для:

- кримінального переслідування;
- або виконання вироку.

Тому:

тимчасова передача свідка, який відбуває покарання, ≠ видача цього свідка Україні.

Тимчасова передача ≠ виклик

Так само необхідно розрізняти:

ст. 566 – виклик

→ особа перебуває за кордоном і прибуває за повісткою;

→ діє спеціальна гарантія *safe conduct*;

→ загалом особа самостійно перетинає кордон.

ст. 565 – тимчасова передача

→ особа вже перебуває під вартою або відбуває позбавлення волі;

→ переміщення здійснюється за домовленістю держав;

→ вона залишається в режимі тримання під вартою;

→ обов'язкова письмова згода;

→ після процесуальної дії особа повертається.

Межі використання викликаної або тимчасово переданої особи

Мета міжнародного переміщення особи повинна відповідати тій, для якої міжнародна допомога була запитана.

Для викликаної особи це означає, що держава не може використати її добровільне прибуття як привід для:

- переслідування за інше попереднє правопорушення;
- виконання іншого старого вироку;
- довільного обмеження її свободи.

Для тимчасово переданої особи:

- її присутність використовується для процесуальних дій, у зв'язку з якими передачу погоджено;
- передача не перетворюється на екстрадицію;
- після досягнення мети особа повинна бути повернута у погоджений строк.

Міжнародний договір може встановлювати додаткові умови

Норми ст. 565–566 КПК застосовуються разом із відповідним міжнародним договором України.

Наприклад, **Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року** також передбачає:

- тимчасову передачу осіб, які перебувають під вартою;
- спеціальні гарантії для свідків та експертів, які прибувають на територію запитуючої держави за викликом.

Тому в конкретному провадженні необхідно перевіряти не лише КПК, а й:

- умови відповідного міжнародного договору;
- строки;
- підстави можливої відмови;
- гарантії повернення;
- допустимий статус особи.

Типові помилки

Необхідно пам'ятати:

- **ст. 565 КПК – тимчасова передача**, а **ст. 566 – виклик особи з-за кордону**;
- виклик з-за кордону здійснюється через **запит про міжнародну правову допомогу**;
- загальний строк направлення запиту про виклик → **не пізніше 60 діб до явки**;

- міжнародний договір може встановлювати інший строк;
- *safe conduct* захищає особу від переслідування, затримання та інших обмежень за попередні правопорушення;
- він також за загальним правилом перешкоджає виконанню вироку, ухваленого до в'їзду особи в Україну;
- щодо підозрюваного, обвинуваченого або засудженого можливі заходи **за злочин, зазначений у повістці**;
- гарантія не припиняється одразу після допиту;
- вона втрачається, якщо після письмового повідомлення про відсутність потреби в подальшій участі особа, маючи можливість виїхати, залишається в Україні понад **15 діб**;
- тимчасова передача застосовується до особи, яка **перебуває під вартою або відбуває позбавлення волі**;
- така особа **не повинна притягуватися до кримінальної відповідальності в тому провадженні**, для якого її передають;
- тимчасова передача можлива **лише за письмовою згодою особи**;
- універсального строку передачі немає – його погоджують держави;
- особа повинна бути повернута після завершення відповідних процесуальних дій;
- документи для продовження строку потрібно направити центральному органу **не пізніше ніж за 20 днів до його закінчення**;
- іноземне рішення про тримання під вартою або позбавлення волі є правовою підставою для тримання тимчасово переданої особи під вартою в Україні;
- тимчасова передача можлива як **до України**, так і **з України**;
- тимчасова передача ≠ екстрадиція;
- виклик ≠ тимчасова передача.

Короткий підсумок

Особа, яка перебуває за межами України, може бути викликана для участі у процесуальних діях за **ст. 566 КПК України** через механізм міжнародної правової допомоги. Загалом запит направляється не пізніше ніж за **60 діб** до дати явки. Викликаній особі надається гарантія *safe conduct*: вона захищена від затримання, кримінального переслідування, застосування заходів забезпечення та виконання попереднього вироку у зв'язку з діяннями, вчиненими до її в'їзду, з установленими законом винятками. Гарантія втрачається, якщо після письмового повідомлення про відсутність необхідності в її участі особа, маючи можливість виїхати, залишається в Україні понад **15 діб**, якщо міжнародним договором не передбачено інше.

Тимчасова передача за **ст. 565 КПК України** застосовується до особи, яка перебуває під вартою або відбуває покарання у виді позбавлення волі та потрібна для давання показань чи участі в інших процесуальних діях. Вона можлива лише за **письмовою згодою особи**, здійснюється на погоджений державами строк і завершується її обов'язковим поверненням. За потреби продовження відповідні документи мають бути передані центральному органу не пізніше ніж за **20 днів до закінчення строку**.

Виконання процесуальних дій із застосуванням законодавства запитуючої держави: межі допустимості та співвідношення із засадами кримінального процесу України

Загальне правило: на території України застосовується кримінальне процесуальне законодавство України

Виконання запиту іноземної держави про міжнародну правову допомогу не означає автоматичного перенесення на територію України кримінального процесуального законодавства запитуючої держави.

Загальною вихідною засадою є **територіальна дія кримінального процесуального закону України**. Відповідно до ч. 1 ст. 4 КПК України:

«Кримінальне провадження на території України здійснюється з підстав та в порядку, передбачених цим Кодексом, незалежно від місця вчинення кримінального правопорушення».

Тому процесуальні дії, що проводяться в Україні на виконання міжнародного запиту, за загальним правилом здійснюються **відповідно до КПК України**.

Водночас міжнародне співробітництво потребує певної гнучкості: доказ або процесуальний документ, отриманий в Україні, повинен бути придатним для використання у кримінальному провадженні запитуючої держави. Саме тому КПК допускає у визначених межах виконання запиту **із застосуванням процедури, передбаченої законодавством іноземної держави**.

Застосування іноземного законодавства є винятком, а не загальним правилом

Відповідно до **ст. 558 КПК України**, під час розгляду питання про виконання міжнародного запиту уповноважений (центральний) орган України вирішує, зокрема, питання про:

«можливість виконання запиту із застосуванням законодавства іноземної держави».

Отже, сам факт того, що іноземний орган просить застосувати власну процесуальну процедуру, **не робить її автоматично обов'язковою в Україні**.

Необхідно, щоб:

- така можливість була належним чином зазначена або випливала із запиту;
- її допустив компетентний український орган;
- відповідна процедура не суперечила імперативним вимогам українського законодавства;
- не порушувалися засади кримінального провадження та права людини;
- процесуальна дія залишалася такою, яку взагалі можна провести в Україні відповідно до КПК або міжнародного договору.

Таким чином:

іноземна процедура може доповнювати український порядок, але не скасовує українських процесуальних гарантій.

Що саме може означати застосування законодавства запитуючої держави

Застосування іноземного процесуального законодавства в межах міжнародної правової допомоги слід розуміти насамперед як можливість дотриматися **спеціальної процесуальної форми**, необхідної для подальшого використання результату у запитуючій державі.

Наприклад, запитуюча держава може просити:

- поставити свідкові питання у певній послідовності;
- зафіксувати конкретні застереження або попередження;
- додатково відобразити певні відомості у протоколі;
- застосувати особливий спосіб документування;
- забезпечити присутність представника іноземного компетентного органу;
- здійснити процесуальну дію за процедурою, яка відповідає вимогам її процесуального закону.

Мета такого механізму полягає в тому, щоб отриманий матеріал був не лише законно одержаний в Україні, а й **процесуально придатний для використання у запитуючій державі**.

Проте ці особливості допустимі лише настільки, наскільки вони не порушують обов'язкових вимог українського права.

Іноземне право не може скасувати український судовий або прокурорський контроль

Однією з найважливіших меж застосування іноземної процедури є **ст. 562 КПК України**.

«Якщо для виконання запиту компетентного органу іноземної держави необхідно провести процесуальну дію, виконання якої в Україні можливе лише з дозволу прокурора або суду, така дія здійснюється лише за умови отримання відповідного дозволу в порядку, передбаченому цим Кодексом, навіть якщо законодавство запитуючої сторони цього не передбачає».

Це імперативне правило.

Наприклад, якщо іноземний орган просить провести в Україні:

- обшук;
- тимчасовий доступ до речей і документів;
- арешт майна;
- іншу дію, яка за КПК підлягає судовому контролю,

не має значення, що за законодавством запитуючої держави така дія може проводитися без рішення суду.

В Україні необхідно отримати **той дозвіл, якого вимагає КПК України**.

Отже:

іноземна процедура не може усунути український судовий контроль.

Матеріали іноземного запиту як підстава для отримання дозволу

Частина 1 ст. 562 КПК також встановлює:

«Підставою для вирішення питання щодо надання такого дозволу є матеріали звернення компетентного органу іноземної держави».

Це означає, що український прокурор, слідчий суддя або суд оцінює необхідність відповідної процесуальної дії на підставі:

- самого міжнародного запиту;
- викладених у ньому обставин;
- доданих доказових матеріалів;

- інших документів, що обґрунтовують необхідність втручання.

Сам факт існування іноземного кримінального провадження не звільняє український орган від перевірки умов, необхідних для надання дозволу.

Іноземне законодавство не може створити необмежене процесуальне повноваження

За **ст. 561 КПК України**:

«На території України з метою виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги можуть бути проведені будь-які процесуальні дії, передбачені цим Кодексом або міжнародним договором».

Звідси випливає важливе обмеження.

Посилання запитуючої держави лише на власний процесуальний закон **не є самостійною підставою для здійснення в Україні будь-якого владного втручання**, якого не допускають КПК України або відповідний міжнародний договір.

Тому необхідно розрізняти:

процесуальна дія
→ повинна бути допустимою за КПК або міжнародним договором;

особливості процедури її проведення
→ у встановлених законом межах можуть визначатися законодавством запитуючої держави.

Засади кримінального провадження як абсолютна межа

Застосування іноземного процесуального порядку не може суперечити **загальним засадам кримінального провадження**, установленим КПК України.

До таких засад належать, зокрема:

- верховенство права;
- законність;
- рівність перед законом і судом;
- повага до людської гідності;
- забезпечення права на свободу та особисту недоторканність;
- недоторканність житла чи іншого володіння;
- таємниця спілкування;
- невтручання у приватне життя;
- недоторканність права власності;
- презумпція невинуватості;
- свобода від самовикриття;
- право на захист;
- доступ до правосуддя;
- змагальність;
- безпосередність дослідження показань, речей і документів;
- забезпечення права на оскарження;
- розумність строків;

- мова кримінального провадження.

Ці засади закріплені насамперед у **ст. 7 КПК України** і конкретизуються наступними статтями Кодексу.

Отже, іноземна процедура, яка суперечить фундаментальній гарантії КПК, **не може бути застосована на території України**.

Приклад: право не свідчити проти себе

Припустимо, процесуальний закон запитуючої держави передбачає ширший обов'язок відповідати на питання, ніж український КПК.

При проведенні процесуальної дії в Україні особа не може бути позбавлена гарантії проти самообвинувачення.

Тобто вимога іноземної процедури не може скасувати:

- право відмовитися давати показання проти себе;
- право не свідчити проти близьких осіб у межах, гарантованих українським правом;
- право підозрюваного чи обвинуваченого на захист.

Формула:

іноземна процесуальна форма – так;
скасування фундаментального права – ні.

Приклад: обшук

Якщо право запитуючої держави дозволяє провести певний обшук на підставі постанови прокурора, але за КПК України у цій ситуації потрібна ухвала слідчого судді:

→ застосовується вимога **українського КПК про судовий дозвіл**.

Іноземний запит та іноземна постанова самі по собі не замінюють рішення українського слідчого судді.

Приклад: процесуальне оформлення допиту

Інша ситуація можлива, якщо запитуюча держава просить:

- поставити додаткові питання;
- провести допит у певній послідовності;
- включити до протоколу конкретне попередження;
- застосувати певний спосіб фіксації.

Якщо це:

- не суперечить КПК;
- не порушує прав допитуваної особи;
- не усуває передбачених українським законом гарантій,

така особливість може бути врахована під час виконання міжнародного запиту.

Саме в таких ситуаціях практично реалізується можливість **виконання запиту із застосуванням законодавства іноземної держави**.

Спеціальний випадок – дистанційний допит за ст. 567 КПК

Найчіткіший приклад прямого застосування процесуального права запитуючої держави передбачений **ст. 567 КПК України**.

Допит за запитом іноземного компетентного органу може проводитися за допомогою:

- відеоконференції;
- телефонної конференції

у присутності слідчого судді за місцезнаходженням особи.

Частина 2 ст. 567 КПК прямо встановлює:

«Допит шляхом відео- або телефонної конференції виконується у порядку, передбаченому процесуальним законом запитуючої сторони у тій мірі, в якій такий порядок не суперечить засадам кримінального процесуального законодавства України та загальновизнаним стандартам забезпечення прав людини і основоположних свобод».

Ця норма дуже точно відображає загальну логіку міжнародної правової допомоги:

іноземна процедура допускається → але лише в межах українських засад і стандартів прав людини.

Роль слідчого судді при дистанційному допиті

Слідчий суддя у процедурі за ст. 567 КПК виконує не формальну, а **гарантійну функцію**.

Якщо під час допиту він установлює порушення допустимих меж іноземної процедури, він:

- повідомляє про це учасників;
- **зупиняє допит**;
- допускає його продовження лише після узгодження з компетентним органом запитуючої держави необхідних змін у процедурі.

Отже, запитуюча держава не має права наполягати на застосуванні своєї процедури всупереч гарантіям українського процесу.

Загальновизнані стандарти прав людини як додаткова межа

Стаття 567 містить подвійний критерій:

іноземна процедура не повинна суперечити:

1. **засадам кримінального процесуального законодавства України**;
2. **загальновизнаним стандартам забезпечення прав людини і основоположних свобод**.

Отже, навіть якщо певний порядок прямо не заборонений окремою нормою КПК, він не може застосовуватися, якщо призводить до порушення фундаментальних прав людини.

Міжнародний договір як джерело спеціальної процедури

Необхідно враховувати, що процесуальні особливості міжнародної допомоги можуть установлюватися не лише законодавством іноземної держави, а й **міжнародним договором України**.

Відповідно до ч. 4 ст. 9 КПК:

«У разі якщо норми цього Кодексу суперечать міжнародному договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, застосовуються положення відповідного міжнародного договору України».

Але необхідно розмежовувати:

міжнародний договір України
→ є складовою правової основи кримінального провадження і за умов ч. 4 ст. 9 КПК має пріоритет у разі колізії;

внутрішній процесуальний закон іноземної держави
→ сам по собі такого пріоритету над КПК України **не має**.

Це принципово важлива відмінність.

Застосування іноземного права ≠ передання юрисдикції

Навіть якщо окремі елементи процесуальної дії проводяться за правилами запитуючої держави:

- дія відбувається **на території України**;
- вона здійснюється в межах міжнародного співробітництва України;
- компетентні українські органи зберігають свої повноваження;
- українські гарантії прав людини продовжують діяти.

Тобто застосування іноземної процедури:

не означає передання частини території України під іноземну кримінально-процесуальну юрисдикцію.

Представники іноземного органу не отримують владних повноважень в Україні

Не слід змішувати застосування іноземної процедури з правом представника іноземної держави самостійно проводити процесуальну дію.

За правилами міжнародної правової допомоги представники іноземного компетентного органу можуть бути присутні під час виконання запиту у передбачених законом випадках.

Але це **не надає їм загального права самостійно здійснювати процесуальні дії на території України**.

Таким чином:

застосувати елемент іноземної процесуальної форми ≠ дозволити іноземному посадовцю самостійно реалізовувати українську державну владу.

Межі процесуального примусу

Особливо суворо необхідно ставитися до правил іноземного права, які передбачають застосування:

- затримання;
- обшуку;
- примусового доступу;
- вилучення;
- арешту майна;
- обмеження таємниці спілкування;

- інших примусових заходів.

Такі заходи можуть застосовуватися в Україні лише тоді й у тому порядку, коли вони **допускаються українським КПК або міжнародним договором України**.

Іноземне процесуальне законодавство саме по собі не є достатньою правовою підставою для обмеження конституційного права особи в Україні.

Співвідношення трьох рівнів правового регулювання

При виконанні міжнародного запиту необхідно розрізняти три нормативні рівні.

1. КПК України

→ основний процесуальний порядок дій на території України;

→ визначає фундаментальні гарантії та необхідність судового чи прокурорського дозволу.

2. Міжнародний договір України

→ може встановлювати спеціальний порядок міжнародної правової допомоги;

→ за умов ч. 4 ст. 9 КПК має пріоритет у разі колізії з Кодексом.

3. Процесуальне законодавство запитуючої держави

→ може застосовуватися до окремих елементів процедури в межах, дозволених КПК;

→ **не має самостійного пріоритету над КПК України**;

→ не може скасовувати українські процесуальні гарантії.

Алгоритм вирішення питання про застосування іноземної процедури

1. Чи можна взагалі провести запитувану дію в Україні?

→ вона повинна бути передбачена КПК або міжнародним договором – **ст. 561 КПК**.

2. Чи просить іноземна держава застосувати спеціальну процедуру?

→ перевіряється можливість її використання – **ст. 558 КПК**.

3. Чи потребує дія дозволу прокурора або суду за КПК України?

Так
→ дозвіл обов'язково отримується за українською процедурою – **ст. 562 КПК**.

4. Чи суперечить іноземна процедура засадам КПК або правам людини?

Так
→ у такій частині вона **не застосовується**.

5. Чи передбачає міжнародний договір спеціальну процедуру?

Так
→ застосовуються його положення з урахуванням ч. 4 ст. 9 КПК.

6. Чи йдеться про дистанційний допит?

Так
→ спеціально застосовується **ст. 567 КПК**: процедура запитуючої держави дозволена лише настільки, наскільки вона сумісна із засадами українського кримінального процесу та стандартами прав людини.

Типові помилки

Необхідно пам'ятати:

- загальне правило → процесуальні дії на території України здійснюються за **КПК України**;
- застосування іноземного процесуального закону є **спеціально допустимою можливістю**, а не автоматичним правилом;
- центральний орган України вирішує питання про **можливість виконання запиту із застосуванням іноземного законодавства**;
- іноземний закон сам по собі **не має пріоритету над КПК України**;
- міжнародний договір України та внутрішній закон іноземної держави – **не одне й те саме**;
- міжнародний договір за умов ч. 4 ст. 9 КПК може мати пріоритет над КПК;
- процесуальне законодавство запитуючої держави такого загального пріоритету не має;
- іноземна процедура не може скасувати **судовий або прокурорський дозвіл**, якого вимагає КПК України;
- міжнародний запит не замінює ухвалу українського слідчого судді;
- примусовий захід в Україні повинен мати **українську або міжнародно-договірну правову підставу**;
- іноземна процедура не може порушувати **засади кримінального провадження**;
- вона також не може суперечити **загальновизнаним стандартам прав людини**;
- найчіткіший приклад прямого застосування процесуального закону запитуючої держави → дистанційний допит за **ст. 567 КПК**;
- при такому допиті слідчий суддя має право **зупинити його**, якщо іноземна процедура порушує допустимі межі;
- застосування іноземної процедури ≠ надання іноземним посадовцям права самостійно здійснювати владні процесуальні дії в Україні.

Короткий підсумок

Процесуальні дії на території України в межах міжнародної правової допомоги за загальним правилом здійснюються відповідно до **КПК України**. Стаття 558 КПК допускає виконання міжнародного запиту із застосуванням законодавства іноземної держави, однак це є спеціальною можливістю, а не автоматичним наслідком прохання запитуючої сторони. Іноземна процедура може використовуватися лише в межах, сумісних з українським кримінальним процесом.

Ключовими межами є **засади кримінального провадження, права людини та обов'язковий український судовий або прокурорський контроль**. Якщо певна дія за КПК України потребує дозволу прокурора чи суду, цей дозвіл необхідний незалежно від правил запитуючої держави. Найвиразніше принцип обмеженого застосування іноземної процедури закріплений у ст. 567 КПК: дистанційний допит може проводитися за процесуальним законом запитуючої сторони лише настільки, наскільки такий порядок не суперечить засадам кримінального процесу України та загальновизнаним стандартам прав людини.

Допустимість доказів, отриманих у порядку міжнародної правової допомоги: порядок отримання, використання та оцінки в українському кримінальному провадженні

Загальне правило

КПК України прямо допускає одержання доказів за межами України в порядку міжнародного співробітництва.

Відповідно до **ч. 4 ст. 93 КПК України**:

«Докази можуть бути одержані на території іноземної держави в результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження».

Отже, іноземне походження доказу **саме по собі не впливає негативно на його допустимість**. Закон передбачає спеціальний механізм отримання і використання таких матеріалів.

Водночас до них застосовуються як:

- **загальні правила доказування** – ст. 84–94 КПК;
- так і **спеціальні правила міжнародного співробітництва** – насамперед ст. 550 і 553 КПК.

Спеціальний режим допустимості доказів, отриманих за кордоном

Загальне правило ст. 86 КПК передбачає:

«Доказ визнається допустимим, якщо він отриманий у порядку, встановленому цим Кодексом».

Недопустимий доказ не може використовуватися при прийнятті процесуальних рішень, а суд не може посилатися на нього у своєму рішенні.

Однак щодо матеріалів, одержаних за кордоном, це правило необхідно застосовувати разом зі спеціальними положеннями розділу IX КПК.

Очевидно, що процесуальна дія на території іншої держави зазвичай проводиться **не за українською процесуальною процедурою**, а за законодавством цієї держави. Тому КПК спеціально врегульовує доказову силу таких матеріалів.

Доказова сила матеріалів, отриманих за процедурою іноземної держави

Ключове правило міститься у **ч. 2 ст. 550 КПК України**:

«Відомості, які містяться в матеріалах, отриманих у результаті виконання дій, передбачених у запиті про міжнародне співробітництво, органами іноземної держави та за процедурою, передбаченою законодавством запитуваної держави, не потребують легалізації і визнаються судом допустимими, якщо під час їх отримання не було порушено засади справедливого судочинства, права людини і основоположні свободи».

Таким чином, для доказів, отриманих іноземним компетентним органом, не вимагається буквального дотримання української процедури проведення відповідної дії.

Наприклад:

якщо допит, обшук чи отримання документів проведені компетентним органом Франції за французьким процесуальним законодавством на виконання належного українського запиту, сам факт відмінності французької процедури від української **не робить отримані матеріали недопустимими**.

Ключовими є:

- законність процедури за правом запитуваної держави;
- належний міжнародно-правовий порядок отримання;
- дотримання стандартів справедливого судочинства;
- непорушення прав людини та основоположних свобод.

Отже, український суд не перевіряє іноземну процесуальну дію так, ніби вона проводилася в Україні

Не можна механічно ставити питання:

«Чи повністю відповідав іноземний обшук ст. 234–236 КПК України?»

Якщо дія відбувалася на території іншої держави, необхідно перевіряти:

1. чи проведена вона компетентним іноземним органом;
2. чи здійснювалася в межах належного міжнародного співробітництва;
3. чи додержано процедуру, установлену законодавством запитуваної держави;
4. чи не порушено фундаментальні права особи та засади справедливого судового розгляду.

Саме таку спеціальну модель передбачає ст. 550 КПК.

Належний порядок направлення міжнародного запиту як умова допустимості

Надзвичайно важливе правило встановлене **ч. 2 ст. 553 КПК України**:

«Відомості, які містяться в матеріалах, отриманих у результаті виконання запиту про міжнародну правову допомогу, не можуть визнаватися судом допустимими, якщо запит компетентного органу України був переданий запитуваній стороні з порушенням передбаченого порядку, встановленого цим Кодексом або міжнародним договором України».

Отже, допустимість залежить не лише від того, **як іноземна держава виконала процесуальну дію**, а й від того, **як Україна направила запит**.

Якщо український компетентний орган порушив установлений порядок міжнародного звернення, це прямо впливає на допустимість отриманих матеріалів.

Які порушення порядку направлення можуть мати значення

Необхідно перевіряти, зокрема:

- чи належний український орган ініціював запит;
- чи було потрібне погодження прокурора;
- чи направлений запит через належний центральний орган;
- чи дотримано порядку, передбаченого міжнародним договором;
- чи мав відповідний орган повноваження здійснювати прямі міжнародні зносини;
- чи дотримано спеціальної процедури, передбаченої для конкретного виду допомоги.

Таким чином:

належна іноземна процедура не усуває порушення, допущеного Україною при направленні самого запиту.

Принцип спеціальності використання отриманих доказів

Ще одна ключова гарантія міститься у **ч. 1 ст. 553 КПК України**:

«Докази та відомості, одержані від запитуваної сторони в результаті виконання запиту про міжнародну правову допомогу, можуть бути використані лише у кримінальному провадженні, якого стосувався запит, крім випадків, коли досягнуто домовленості про інше із запитуваною стороною».

Це прояв принципу **спеціальності** (*speciality*).

Загальна схема:

запит у провадженні А → матеріали використовуються у провадженні А.

Для їх використання в іншому, самостійному кримінальному провадженні за загальним правилом необхідно отримати **згоду запитуваної держави**, якщо інше не випливає із закону чи відповідного міжнародного механізму.

Виділення матеріалів кримінального провадження

Верховний Суд уточнив застосування принципу спеціальності у випадку виділення матеріалів.

У постанові ККС ВС від **6 травня 2025 року у справі № 991/1324/20** Суд зазначив, що використання доказів, отриманих за міжнародною правовою допомогою, у кримінальному провадженні, **виділеному з того провадження, для якого такі матеріали були отримані**, не потребує нового погодження з іноземною державою. Суд пов'язав це з правилами ст. 217 КПК: у виділеному провадженні можуть використовуватися матеріали первісного провадження.

Отже:

виділення матеріалів із первісного кримінального провадження ≠ автоматично «інше» провадження у значенні заборони ч. 1 ст. 553 КПК.

Офіційні документи та легалізація

Стаття 550 КПК окремо регулює доказову силу офіційних документів.

За **ч. 1 ст. 550 КПК України**, документи, які направляються у зв'язку із запитом про міжнародне співробітництво та:

- складені компетентною офіційною особою;
- належно засвідчені;
- скріплені гербовою печаткою компетентного органу,

приймаються в Україні **без додаткової легалізації**, якщо це передбачено міжнародним договором України.

Отже, необхідно розрізняти:

допустимість доказу

і

необхідність його консульської легалізації чи іншого додаткового засвідчення.

Це не тотожні питання.

Матеріали виконання міжнародного запиту загалом не потребують легалізації

За ч. 2 ст. 550 відомості, отримані органами іноземної держави на виконання міжнародного запиту, **не потребують легалізації**, якщо вони отримані у встановленому цією нормою порядку.

Тому неправильним є твердження:

«кожен іноземний доказ обов'язково повинен бути апостильований або консульськи легалізований».

Необхідно перевіряти:

- характер документа;
- спосіб його отримання;
- відповідний міжнародний договір;
- спеціальні правила КПК.

Матеріали міжнародної правової допомоги як документи

Відповідно до **п. 2 ч. 2 ст. 99 КПК України** до документів як процесуального джерела доказів можуть належати:

«матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України».

Тому протоколи, відповіді компетентних органів, банківські документи, матеріали процесуальних дій та інші носії інформації, отримані в порядку міжнародного співробітництва, можуть виступати **документами як самостійним процесуальним джерелом доказів**, якщо відповідають вимогам КПК.

Отримання доказу не означає автоматичного визнання його достовірним

Стаття 550 встановлює спеціальні правила допустимості, але не надає іноземному матеріалу **наперед встановленої доказової сили**.

Відповідно до **ст. 94 КПК України**:

слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості та достовірності, а сукупність доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку.

«Жоден доказ не має наперед встановленої сили».

Отже, належно отриманий іноземний документ може бути:

- допустимим;
- але недостатньо переконливим;
- суперечити іншим доказам;
- потребувати перевірки в сукупності з іншими матеріалами.

Чотири окремі критерії

Потрібно чітко розрізняти:

Належність
→ чи стосується доказ обставин, які мають значення для провадження.

Допустимість
→ чи отримано його у встановленому законом і міжнародним договором порядку без порушення фундаментальних прав.

Достовірність
→ чи можна довіряти відомостям, які містить доказ.

Достатність
→ чи достатня сукупність доказів для прийняття відповідного процесуального рішення.

Іноземне походження матеріалу не змінює цієї системи оцінки.

Істотне порушення прав людини

Навіть якщо формально міжнародний запит було направлено правильно, доказ не може використовуватися всупереч фундаментальним гарантіям.

Частина 1 **ст. 87 КПК України** встановлює:

«Недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України».

Це узгоджується зі спеціальним правилом ч. 2 ст. 550 КПК, яке вимагає, щоб під час отримання доказів за кордоном не порушувалися:

- засади справедливого судочинства;
- права людини;
- основоположні свободи.

Приклад

Якщо показання в іноземній державі були отримані шляхом:

- катування;
- жорстокого поводження;
- примусу до самообвинувачення;
- грубого порушення права на захист,

той факт, що така процедура формально була оформлена компетентним іноземним органом, **не забезпечує доказу допустимості в Україні**.

Формула:

законність за іноземною формою ≠ допустимість при фундаментальному порушенні прав людини.

Показання, отримані за міжнародною правовою допомогою

Особливої уваги потребують матеріали допитів осіб за кордоном.

Верховний Суд визнавав, що **допит свідка іноземним судом за запитом про міжнародну правову допомогу** відповідно до глав 42–43 КПК може бути належним способом отримання доказової інформації і сам по собі не порушує засаду безпосередності. У відповідній справі ККС ВС погодився з використанням протоколу допиту свідка, проведеного іноземним судом на виконання українського запиту про міжнародну правову допомогу.

Отже, не можна автоматично вважати протокол допиту, проведеного компетентним іноземним органом за міжнародним запитом, недопустимим лише тому, що український суд особисто не був присутній при первісній процесуальній дії.

Водночас при оцінці таких матеріалів необхідно враховувати:

- спосіб отримання показань;
- забезпечення прав допитаної особи;
- можливість сторони захисту ставити під сумнів та перевіряти відповідні відомості;
- вимоги справедливості провадження загалом.

Право на перехресний допит і справедливість судового розгляду

Стаття 87 КПК прямо відносить до істотних порушень прав людини, зокрема, **порушення права на перехресний допит**.

Тому міжнародний характер джерела доказу не усуває вимог до справедливості використання показань проти обвинуваченого.

При вирішенні питання про допустимість та можливість покладення таких показань в основу вироку суд повинен оцінювати не лише формальну наявність протоколу, а й те, чи було забезпечено **справедливий судовий розгляд у цілому**.

Оригінали і копії іноземних документів

Загальні правила ст. 99 КПК щодо документів застосовуються також до іноземних матеріалів із урахуванням спеціальних правил міжнародного співробітництва.

За загальним правилом сторона подає суду **оригінал документа**, але КПК передбачає випадки, коли доказове значення можуть мати:

- дублікати;
- копії інформації;
- інші відомості про зміст документа, якщо оригінал неможливо отримати доступними правовими процедурами.

Саме у міжнародних провадженнях остання ситуація може мати практичне значення, але сторона, яка подає такий доказ, повинна бути здатною обґрунтувати його походження, автентичність і допустимість.

Хто доводить допустимість

Відповідно до **ч. 2 ст. 92 КПК України** обов'язок доказування:

належності і допустимості доказів покладається на сторону, яка їх подає.

Тому якщо сторона обвинувачення подає матеріал, отриманий від іноземної держави, саме вона повинна за необхідності продемонструвати:

- його походження;
- зв'язок із міжнародним запитом;
- дотримання належної процедури направлення запиту;
- компетентність іноземного органу;
- належне оформлення;
- відсутність істотного порушення прав особи.

Хто остаточно вирішує питання допустимості

Відповідно до **ст. 89 КПК України**:

«Суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення».

У разі **очевидної недопустимості** суд може визнати доказ недопустимим уже під час судового розгляду і припинити його дослідження.

Отже, навіть якщо:

- центральний орган прийняв матеріали;
- прокурор долучив їх до провадження;
- міжнародний запит формально виконано,

остаточне питання про їх **судову допустимість вирішує суд**.

Отримання матеріалу поза процедурою міжнародної правової допомоги

Не кожен документ іноземного походження обов'язково повинен бути отриманий саме шляхом міжнародного запиту.

Наприклад, сторона може законно отримати:

- відкритий документ;
- документ від юридичної чи фізичної особи;
- інформацію з публічного реєстру;
- інший матеріал у межах способів збирання доказів, передбачених ст. 93 КПК.

У такому випадку питання допустимості визначається відповідно до **конкретного способу його отримання**.

Однак якщо для одержання певної інформації необхідне здійснення владної процесуальної дії на території іноземної держави, вона повинна проводитися через належний механізм міжнародного співробітництва.

Не можна обходити процедуру міжнародної правової допомоги там, де фактично необхідне здійснення **іноземним державним органом примусової або іншої процесуальної дії**.

Практичний алгоритм перевірки допустимості

При оцінці доказу, отриманого за міжнародною правовою допомогою, необхідно послідовно з'ясувати:

1. Чи існував належний міжнародний запит?

→ так / ні.

2. Чи направлений він у передбаченому КПК або міжнародним договором порядку?

→ порушення порядку може спричинити недопустимість за **ч. 2 ст. 553 КПК**.

3. Чи провів дію компетентний орган іноземної держави?

→ має бути належний суб'єкт.

4. За якою процедурою проведено дію?

→ за законом запитуваної держави.

5. Чи порушено засади справедливого судочинства або права людини?

Так
→ доказ не відповідає вимогам **ст. 550 та 87 КПК**.

6. Чи використовується матеріал у тому кримінальному провадженні, для якого його отримано?

Ні
→ необхідно перевірити наявність згоди запитуваної сторони або іншої законної підстави за **ст. 553 КПК**.

7. Чи належно оформлено документ?

→ компетентна особа, засвідчення, печатка, правила міжнародного договору.

8. Чи є доказ належним і достовірним?

→ оцінка за **ст. 85 і 94 КПК**.

9. Чи достатня сукупність доказів?

→ жоден іноземний доказ не має наперед установленої сили.

Типові помилки

Необхідно пам'ятати:

- КПК прямо дозволяє отримувати докази за кордоном у порядку міжнародного співробітництва – **ч. 4 ст. 93**;
- іноземне походження доказу ≠ його недопустимість;
- процесуальна дія за кордоном може проводитися **за законом запитуваної держави**, а не за буквальними правилами українського КПК;
- такі матеріали визнаються допустимими, якщо не порушено **справедливе судочинство, права людини та основоположні свободи**;
- не потрібно вимагати, щоб іноземний обшук повністю відповідав українським ст. 234–236 КПК;
- але український запит повинен бути направлений у **належному порядку**;
- порушення порядку направлення запиту → матеріали не можуть визнаватися допустимими за **ч. 2 ст. 553 КПК**;
- отримані докази за загальним правилом використовуються лише у **тому провадженні, якого стосувався запит**;
- використання в іншому самостійному провадженні потребує погодження запитуваної держави, якщо немає іншої законної підстави;
- у виділеному з первісного провадженні ККС ВС допускає використання таких матеріалів без нового погодження;
- іноземний офіційний документ не завжди потребує **апостиля чи консульської легалізації**;
- допустимість ≠ достовірність;
- належно отриманий доказ все одно оцінюється судом за **ст. 94 КПК**;
- жоден доказ не має наперед установленої сили;
- істотне порушення прав людини може зумовити недопустимість незалежно від формального дотримання іноземної процедури;
- остаточно питання допустимості вирішує **суд**.

Короткий підсумок

Докази можуть бути одержані на території іноземної держави в порядку міжнародного співробітництва, що прямо передбачено **ч. 4 ст. 93 КПК України**. Матеріали, отримані

компетентним іноземним органом на виконання належного запиту та за процедурою запитуваної держави, відповідно до **ст. 550 КПК** визнаються допустимими в Україні, якщо під час їх отримання не порушено засади справедливого судочинства, права людини та основоположні свободи.

Водночас **ст. 553 КПК** установлює дві принципові умови: матеріали не можуть визнаватися допустимими, якщо український запит було направлено з порушенням установленого КПК або міжнародним договором порядку; крім того, отримані докази за загальним правилом можуть використовуватися лише у кримінальному провадженні, якого стосувався запит. Після надходження до України вони не набувають наперед установленої сили, а оцінюються судом за загальними критеріями **належності, допустимості, достовірності, достатності та взаємозв'язку**.

Перейняття кримінального провадження та передача кримінального провадження компетентному органу іншої держави: підстави, умови та процесуальні наслідки

Загальна характеристика

Перейняття кримінального провадження є самостійною формою міжнародного співробітництва, за якої одна держава передає іншій подальше здійснення кримінального переслідування щодо певної особи та кримінального правопорушення.

Цей механізм застосовується тоді, коли з огляду на місце перебування особи, її громадянство, неможливість екстрадиції або інші передбачені законом обставини ефективніше, щоб кримінальне переслідування здійснювала **інша держава**.

У КПК України відповідні правила містяться у **главі 45 «Кримінальне провадження у порядку перейняття» – ст. 595–601 КПК України**.

Необхідно розрізняти два зустрічні механізми:

- **перейняття кримінального провадження Україною від іноземної держави**;
- **передання Україною кримінального провадження компетентному органу іншої держави**.

Перейняття кримінального провадження Україною

Відповідно до ч. 1 ст. 595 КПК України клопотання компетентного органу іноземної держави про перейняття Україною кримінального провадження розглядається:

- центральним органом України щодо міжнародної правової допомоги;
- або іншим органом, уповноваженим здійснювати відповідні зносини,

«протягом двадцяти днів з дня його надходження».

Отже, Україна не починає перейняте провадження автоматично лише тому, що іноземна держава надіслала матеріали. Спочатку має бути прийняте рішення про **можливість перейняття провадження**.

Умови перейняття кримінального провадження Україною

Частина 2 ст. 595 КПК передбачає, що кримінальне провадження, в якому судовими органами іноземної держави **ще не ухвалено вирок**, може бути перейняте Україною за таких умов.

Перша умова – особа є громадянином України і перебуває в Україні

КПК передбачає можливість перейняття, якщо:

«особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, є громадянином України і перебуває на її території».

Це має практичне значення з огляду на неможливість екстрадиції громадянина України іншій державі у випадках, передбачених Конституцією та законом.

Друга умова – іноземець або особа без громадянства перебуває в Україні, але його/її видача неможлива

Провадження може бути перейняте, якщо:

«особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, є іноземцем або особою без громадянства і перебуває на території України, а її видача згідно із цим Кодексом або міжнародним договором України неможлива або у видачі відмовлено».

Отже, перейняття може виступати **альтернативою екстрадиції**, якщо фізична передача особи іншій державі юридично неможлива.

Третя умова – гарантія від повторного переслідування

Запитуюча держава повинна надати гарантію, що:

«у разі ухвалення вироку в Україні особа, яка притягається до кримінальної відповідальності, не піддаватиметься у запитуючій державі державному обвинуваченню за те ж кримінальне правопорушення».

Це безпосередньо пов'язано з принципом **non bis in idem** – забороною повторного кримінального переслідування за те саме діяння.

Четверта умова – подвійна кримінальність

Діяння, якого стосується запит:

«є кримінальним правопорушенням за законом України про кримінальну відповідальність».

Отже, Україна не може перейняти кримінальне переслідування за поведінку, яка не визнається кримінальним правопорушенням за українським кримінальним законом.

Необхідність відсутності вироку іноземного суду

Перейняття за главою 45 КПК можливе щодо кримінального провадження, у якому **судовими органами іноземної держави ще не ухвалено вирок**.

Це необхідно відрізняти від іншої форми міжнародного співробітництва – **визнання та виконання вироку іноземного суду**, що регулюється вже главою 46 КПК.

Тому:

немає вироку → можливе перейняття кримінального провадження;

вирок уже є → питання вирішується за правилами його визнання та виконання, а не глави 45.

Коли Україна не може перейняти кримінальне провадження

Вичерпні основні перешкоди встановлює **ст. 596 КПК України**.

Кримінальне провадження **не може бути перейняте**, якщо:

- не виконані умови ч. 2 ст. 595 КПК або відповідного міжнародного договору;

- щодо тієї самої особи і того самого кримінального правопорушення в Україні вже ухвалено **виправдувальний вирок**;
- в Україні вже ухвалено обвинувальний вирок, за яким покарання **відбуте або виконується**;
- щодо тієї самої особи і правопорушення кримінальне провадження в Україні вже **закрито**, або особу звільнено від відбування покарання внаслідок амністії чи помилування;
- провадження неможливе через **закінчення строків давності**.

Ці правила також забезпечують реалізацію принципу **non bis in idem** та правової визначеності.

Рішення про перейняття

У разі прийняття кримінального провадження Україною Офіс Генерального прокурора:

доручає здійснення досудового розслідування відповідному прокурору та повідомляє про це державу, яка направила запит.

Якщо у перейнятті відмовлено:

матеріали повертаються компетентним органам іноземної держави із зазначенням підстав відмови.

Тримання особи під вартою до отримання запиту про перейняття

Спеціальне правило передбачене **ст. 597 КПК України**.

За клопотанням компетентного органу іноземної держави особа, щодо якої очікується запит про перейняття кримінального провадження, може бути тимчасово утримувана під вартою в Україні:

«не більше ніж сорок діб».

Тримання під вартою здійснюється за правилами **ст. 583 КПК України**.

Якщо протягом 40 діб запит про перейняття провадження не надійшов:

особа підлягає звільненню з-під варти.

Отже:

очікування запиту → максимум 40 діб.

Порядок провадження після його перейняття Україною

Після прийняття провадження кримінальне переслідування здійснюється вже **за українським кримінальним процесуальним законодавством**.

За **ст. 598 КПК України** дізнавач, слідчий та прокурор України після перейняття провадження мають право здійснювати передбачені КПК процесуальні дії.

Тобто:

іноземне провадження перейняте Україною → подальше розслідування здійснюється за КПК України.

Докази, отримані іноземною державою до перейняття

Перейняття не означає, що всі раніше зібрані іноземною державою матеріали потрібно отримувати повторно.

Стаття 598 КПК передбачає спеціальну можливість використання матеріалів, отриманих у запитуючій державі, із дотриманням установлених законом вимог до їх допустимості.

Тому після перейняття провадження українські органи можуть використовувати:

- документи;
- протоколи;
- речові докази;
- інші матеріали,

передані іноземним компетентним органом, якщо вони відповідають вимогам міжнародного співробітництва та стандартам допустимості доказів.

Повідомлення про підозру

За **ч. 4 ст. 598 КПК України**:

«За наявності достатніх підстав для повідомлення про підозру воно повинно бути здійснене згідно з законом України про кримінальну відповідальність і в порядку, передбаченому цим Кодексом».

Отже, іноземне рішення про притягнення особи до кримінальної відповідальності саме по собі **не замінює українського повідомлення про підозру**.

Після перейняття процесуальний статус особи формується відповідно до **КПК України**.

Кримінально-правова кваліфікація

Після перейняття провадження кваліфікація здійснюється відповідно до **закону України про кримінальну відповідальність**.

Українські органи не зобов'язані буквально відтворювати правову кваліфікацію, яку застосовувала іноземна держава.

Ключовою умовою перейняття є те, що діяння повинно бути кримінально караним в Україні.

Обмеження щодо покарання

Важлива гарантія міститься у **ч. 5 ст. 598 КПК України**:

«Покарання, що призначається судом, не повинно бути суворішим від покарання, передбаченого законом запитуючої держави за таке ж кримінальне правопорушення».

Отже, після перейняття застосовується українське кримінальне право, але існує спеціальна межа:

покарання в Україні ≤ максимально допустимому покаранню за законом держави, яка передала провадження.

Це одна з найважливіших спеціальних гарантій глави 45 КПК.

Повідомлення держави, яка передала провадження

Після завершення кримінального провадження компетентному органу іноземної держави:

«надсилається копія остаточного процесуального рішення, що набуло законної сили».

Таким чином, держава, яка передала провадження, повинна бути офіційно поінформована про його остаточний результат.

Передання Україною кримінального провадження іншій державі

Зворотний механізм регулюють **ст. 599–601 КПК України**.

Ініціювати передання можуть:

- слідчий – **за погодженням із прокурором**;
- прокурор;
- суд.

Клопотання направляється відповідному центральному органу України.

Строк розгляду клопотання

За ч. 1 ст. 599 КПК:

«Клопотання слідчого, погоджене з прокурором, прокурора або суду про передання кримінального провадження компетентному органу іншої держави розглядаються уповноваженим (центральним) органом України протягом двадцяти днів з моменту надходження».

Отже:

клопотання про передачу → розгляд до 20 днів.

Основна умова передання провадження іншій державі

За **ч. 2 ст. 599 КПК України**:

«Незакінчене кримінальне провадження може бути передане іншій державі за умови, що видача особи, яка підлягає притягненню до кримінальної відповідальності, неможлива або у видачі такої особи Україні відмовлено».

Отже, передача кримінального провадження є насамперед альтернативою ситуації, коли Україна не може отримати особу шляхом екстрадиції.

Типова ситуація:

Україна розслідує правопорушення → особа перебуває в іншій державі → іноземна держава не видає її Україні → Україна передає кримінальне переслідування цій державі.

Передається саме незакінчене провадження

Стаття 599 прямо говорить про **незакінчене кримінальне провадження**.

Тобто механізм призначений для продовження кримінального переслідування іншою державою, а не для виконання остаточного українського вироку.

Якщо український вирок уже набрав законної сили, застосовуються інші механізми міжнародного співробітництва, насамперед:

- визнання та виконання вироку;
- передача засудженої особи.

Поновлення провадження та продовження строків перед передачею

За **ч. 3 ст. 599 КПК України** на вимогу центрального органу:

- слідчий;

- прокурор;
- суд

повинен поновити кримінальне провадження та, якщо це допускається КПК:

- продовжити строки розслідування;
- продовжити строки тримання під вартою

з урахуванням часу, необхідного для перейняття провадження компетентним органом іншої держави.

Отже, передача матеріалів не повинна призводити до процесуальної ситуації, за якої провадження формально припиниться ще до того, як інша держава зможе його прийняти.

Зміст клопотання про передання провадження

Вимоги містить **ст. 600 КПК України**.

«Зміст та форма клопотання про передання кримінального провадження повинні відповідати вимогам цього Кодексу та відповідних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України».

Клопотання повинно містити:

- назву органу, який здійснює кримінальне провадження;
- посилання на відповідний міжнародний договір про правову допомогу;
- найменування кримінального провадження;
- опис кримінального правопорушення;
- його правову кваліфікацію;
- дані про особу, щодо якої здійснюється провадження:
    - прізвище;
    - ім'я;
    - по батькові;
    - дату та місце народження;
    - місце проживання або перебування;
    - інші необхідні відомості.

Документи, які додаються до клопотання

До клопотання додаються:

- **матеріали кримінального провадження**;
- текст статті закону України про кримінальну відповідальність, за якою кваліфікується діяння;
- відомості про громадянство особи.

Крім того:

разом із клопотанням передаються наявні речові докази.

При цьому:

«Копії матеріалів залишаються в органі, який здійснював кримінальне провадження в Україні».

Останнє правило має особливе значення, оскільки створює можливість відновлення провадження в Україні у випадках, передбачених законом.

Процесуальні наслідки передання кримінального провадження іншій державі

Ключова норма міститься у **ст. 601 КПК України**.

З моменту, коли компетентний орган іншої держави **перейняв кримінальне провадження**, українські органи:

«не мають права здійснювати будь-які процесуальні дії щодо особи у зв'язку з кримінальним правопорушенням, щодо якого передано кримінальне провадження».

Виняток:

такі дії можуть здійснюватися в Україні **на підставі запиту про міжнародну правову допомогу держави, яка перейняла провадження**.

Отже:

передали матеріали ≠ одразу втрата компетенції;

вирішальним є момент, коли інша держава **фактично перейняла кримінальне провадження**.

Після цього Україна вже не здійснює паралельного кримінального переслідування щодо тієї самої особи та того самого правопорушення.

Чому заборонене паралельне провадження

Така модель:

- запобігає дублюванню кримінального переслідування;
- відповідає принципу **non bis in idem**;
- забезпечує правову визначеність;
- розмежовує юрисдикцію двох держав.

Після перейняття іншою державою Україна може лише **допомагати їй** через механізм міжнародної правової допомоги.

Що відбувається, якщо іноземна держава закрила передане провадження

Частина 2 **ст. 601 КПК України** передбачає важливий виняток.

«Закриття компетентним органом іноземної держави переданого кримінального провадження на стадії досудового розслідування не перешкоджає відновленню провадження в Україні та подальшому розслідуванню в порядку, передбаченому цим Кодексом, якщо міжнародним договором [...] не встановлено інше».

Отже:

іноземна держава закрила провадження на досудовій стадії → Україна за загальним правилом може відновити своє провадження.

Але міжнародний договір може встановлювати інше.

Перейняття провадження і екстрадиція – різні механізми

Необхідно чітко розмежовувати.

Екстрадиція

→ держава передає **особу**, а кримінальне провадження продовжує держава, яка її запитувала.

Передання кримінального провадження

→ особа залишається у відповідній державі, а іншій державі передається **кримінальне переслідування**.

Приклад:

громадянин держави X вчинив кримінальне правопорушення в Україні та повернувся до держави X.

Держава X не видає власних громадян.

Тоді Україна може:

не отримати особу через екстрадицію → передати державі X матеріали провадження → держава X здійснює кримінальне переслідування сама.

Саме тому передання кримінального провадження є одним із механізмів реалізації принципу **aut dedere aut judicare** – «видати або судити», якщо відповідний міжнародно-правовий режим передбачає таку модель.

Перейняття провадження ≠ виконання іноземного вироку

Так само потрібно розрізняти:

перейняття

→ іноземного вироку ще немає;

→ Україна сама здійснює кримінальне провадження і може ухвалити власний вирок.

визнання та виконання вироку іноземного суду

→ іноземний вирок уже існує;

→ Україна вирішує питання про його визнання та/або виконання за правилами глави 46 КПК.

Перейняття провадження ≠ передача засудженої особи

Перейняття провадження

→ питання винуватості ще не вирішено остаточно.

Передача засудженого

→ існує остаточний вирок і особу передають для подальшого **відбування покарання**.

Це три різні форми міжнародного співробітництва:

перейняття переслідування → екстрадиція → передача засудженого.

Практичний алгоритм перейняття провадження Україною

1. Іноземна держава направляє клопотання.

2. Центральний орган перевіряє його

→ строк загалом **20 днів**.

3. Перевіряються умови ст. 595:

- вироку ще немає;
- особа перебуває в Україні;
- є громадянство України або неможливість екстрадиції іноземця;
- є гарантія неповторного переслідування;
- діяння кримінально каране в Україні.

4. Перевіряються перешкоди ст. 596.

5. Якщо провадження перейняте

→ Офіс Генерального прокурора організовує досудове розслідування.

6. Подальша процедура

→ за КПК України.

7. За достатніх підстав

→ повідомлення про підозру за українською процедурою.

8. Покарання

→ не суворіше, ніж допускає закон держави, яка передала провадження.

9. Після завершення

→ іноземній державі направляється копія остаточного рішення.

Практичний алгоритм передання провадження іншій державі

1. В Україні є незакінчене кримінальне провадження.

2. Особа перебуває за кордоном.

3. Її видача Україні

→ неможлива
або
→ у видачі відмовлено.

4. Клопотання подає

→ слідчий за погодженням із прокурором / прокурор / суд.

5. Центральний орган розглядає його

→ до **20 днів**.

6. Формується пакет ст. 600

→ клопотання + матеріали + стаття КК + громадянство + речові докази.

7. В Україні залишаються копії матеріалів.

8. Інша держава приймає провадження.

9. З цього моменту Україна припиняє власні процесуальні дії

→ крім виконання запитів про міжнародну правову допомогу цієї держави.

10. Якщо іноземна держава закрила справу на досудовій стадії

→ провадження в Україні може бути відновлено, якщо міжнародний договір не передбачає іншого.

Типові помилки

Необхідно пам’ятати:

- правила перейняття містяться у **ст. 595–601 КПК**;
- перейняти можна провадження, у якому **іноземний суд ще не ухвалив вирок**;
- громадянин України для перейняття за п. 1 ч. 2 ст. 595 повинен **перебувати на території України**;
- іноземець або особа без громадянства також повинні перебувати в Україні, а їх видача має бути неможливою або в ній має бути відмовлено;

- обов'язкова **подвійна кримінальність**;
- запитуюча держава має гарантувати відсутність повторного переслідування після вироку України;
- наявність в Україні остаточного рішення щодо тієї самої особи і правопорушення може унеможливити перейняття;
- до отримання запиту особа може утримуватися під вартою **не більше 40 діб**;
- після перейняття розслідування проводиться за **КПК України**;
- іноземне обвинувачення не замінює українського **повідомлення про підозру**;
- покарання в Україні не може бути суворішим, ніж передбачено законом держави, яка передала провадження;
- передати іншій державі можна **незакінчене** кримінальне провадження;
- основна умова передачі за ст. 599 – **неможливість екстрадиції або відмова у видачі особи Україні**;
- клопотання про передання розглядається до **20 днів**;
- матеріали та речові докази передаються іншій державі, але в Україні **залишаються копії матеріалів**;
- після фактичного перейняття іншою державою Україна не може продовжувати паралельне переслідування;
- після цього Україна може здійснювати дії лише на підставі **запиту тієї держави про міжнародну правову допомогу**;
- закриття переданого провадження іноземною державою на досудовій стадії за загальним правилом **не перешкоджає відновленню провадження в Україні**;
- перейняття ≠ екстрадиція;
- перейняття ≠ виконання іноземного вироку;
- перейняття ≠ передача засудженої особи.

Короткий підсумок

Перейняття кримінального провадження Україною можливе, якщо іноземний суд ще не ухвалив вирок, особа перебуває в Україні, виконані умови щодо її громадянства або неможливості екстрадиції, запитуюча держава гарантує відсутність повторного переслідування, а відповідне діяння є кримінальним правопорушенням і за українським законом. Після перейняття провадження здійснюється за **КПК та кримінальним законом України**, при цьому покарання не може бути суворішим, ніж допускає закон держави, яка передала провадження.

Передання Україною незакінченого кримінального провадження іншій державі допускається передусім тоді, коли видача особи Україні неможлива або у видачі відмовлено. Після того як іноземний компетентний орган перейняв провадження, українські органи припиняють власні процесуальні дії щодо тієї самої особи і правопорушення, крім виконання запитів цієї держави про міжнародну правову допомогу. Якщо іноземна держава закриє передане провадження на стадії досудового розслідування, Україна за загальним правилом може його відновити, якщо міжнародним договором не встановлено інше.